

Formy a metody nacistické okupace v Československu

*Edo Friš - Martin Vietor**

Československá republika vznikla jako samostatný stát v říjnu 1918, po několika staletích útlaku Čechů a Slováků ve státních útvarech, které těmto národům střední Evropy nedovolovaly svobodný a plný národní vývoj.

30. zářím roku 1938, tedy po necelých dvaceti letech samostatného státu, rozhodl „Mnichov“ o násilném zabrání velkého pohraničního území Československa hitlerovským Německem.

14. a 15. března roku 1939 byl proces likvidace samostatného československého státu ukončen — na Slovensku vznikla Slovenská republika, fašistický režim, mnohostranně podřízený nacistickému Německu; okleštěné Čechy a Morava byly přímo okupovány hitlerovci. Nad Pražským hradem, dominantou města a „starým sídlem českých králů a presidentů ČSR“ zavlála vlajka s hákovým křížem.

Až v květnu roku 1945 tento symbol cizácké nadvlády zmizel — 9. V. slavilo Československo své „znovuvzkříšení“ z nacistické poroby.

Československo bylo okupováno více než šest let a vstoupilo do historie druhé světové války jako země, ve které chronologie nacistické okupace patří k nejdelším ze všech porobených zemí Evropy. Už samotný tento fakt svědčí o náročnosti historické analýzy, která má „stručně“ zachytit tak dlouhé období. Tuto náročnost zvyšuje řada dalších okolností — palčivost otázky národní svobody a samostatnosti, která byla „jen nalezena, aby byla znovu ztracena“; komplikovanost národnostních problémů — v ČSR žili vedle Čechů a Slováků i Němci, Maďaři, Poláci a Ukrajinci; existence „velkého“ šovinismu Němců vůči Čechům a „malého“ nacionalismu Čechů vůči Němcům, živená dlouhými desítkami let sporů „velkého a malého souseda“ v minulosti a vládnoucími vrstvami těchto zemí ve 20. století.

Chceme shrnout výsledky bádání československých vědců k politic-

* Referát, přednesený v politické sekci III. mezinárodního kongresu dějin evropského odboje 2.—4. září 1963 v Karlových Varech. Na konceptě referátu spolupracovali Jaroslav Koutek, Jaroslav Macek a Karel Bartošek.

kým problémům nacistické okupace ČSR v letech 1938—1945 a složitost těchto otázek nám diktuje říci hned na počátku tři poznámky:

1. Vědecký výzkum „forem a metod nacistické okupace“ nedosáhl ještě v Československu takových výsledků, které by dovolovaly provést „velkou syntézu“. Od roku 1945 byla publikována řada prací, ve své většině mají však publicistický, agitačně propagační charakter. Československá věda věnovala daleko větší pozornost problémům rezistence (a pokud jde o formy nacistické nadvlády pak hlavně nacistickému teroru).¹

2. Nacistická politika měla ve vztahu k okupovaným národům — jako každá politika — svou podstatu a svou jevovou stránku (chceme-li „taktiku“). Byla v podstatě neměnná (jako politika antidemokratického, imperialistického Německa) i měnící se (podle taktických ohledů na vnitřní i mezinárodní postavení Německa i ČSR). Byl v ní systém a „železná logika“ i chaos a improvizace. Na následujících stránkách nebudeme schopni postihnout všechny „taktické“ stránky nacistické politiky a její celou subtilnost a každou změnu.

3. Analýza nacistické politiky je úzce svázána s analýzou ekonomické nadvlády okupantů i s místem teroru v „systému vládnutí“, které jsou předmětem výzkumu a diskuse ve II. a III. sekci mezinárodního kongresu dějin evropského odboje. V syntetickém pohledu lze těžko oddělit zájmy „politické“ a „ekonomické“, v řadě případů je i těžké určit, které z nich v konkrétní situaci mají větší váhu; podobně je těžké nebrat v analýze politiky v úvahu úlohu teroru, zvláště když jde o diktaturu, jakou

¹ Československá věda věnovala velkou pozornost především politickým otázkám Mnichova a období rozbití ČSR. Z větších prací je možné jmenovat např. knihu J. S. Há j k a, *Mnichov*, Praha 1958, obsahující výklad širších politických a diplomatických souvislostí v přípravě mnichovské kapitulace; o úloze proslulé Runcimanovy míse hovoří kniha R. K v a č k a, *Osudná míse*, Praha 1958; politikou německých stran v Československu před Mnichovem se zabývá druhý díl obsáhlé a na značném dokumentárním materiálu z čs. archivů založené práce J. C é s a r a - B. Č e r n é h o, *Politika německých buržoazních stran v ČSR*, Praha 1962; podílem benleinovského hnutí jako nacistické agentury v předmnichovském Československu se zabývá kniha J. K o u t k a, *Nacistická pátá kolona v ČSR*, Praha 1963. O politickém vývoji v pomnichovské ČSR pojednává práce M. Há j k a, *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959, problém vzniku slovenského státu řeší např. B. G r a c a, *14. III. 1939. Historii separatistické politiky hlínkovců na Slovensku sleduje práce I. S t a ň k a, Zrada a pád*, Praha 1958. Problémů nacistické politiky v českých zemích, režimu tzv. protektorátu a metod ovládnutí českého národa za druhé světové války se dotýkají 3 díly obsáhlého díla V. K r á l e, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938—1945*, Praha 1957 až 1959, dále pak práce téhož autora *Pravda o okupaci*, Praha 1962. Kromě toho bylo publikováno několik svazků dokumentů; jsou v nich jednak dokumenty cizí provenience (např. Norimberského soudu, apod.), jednak materiály z československých archivů. K období příprav a provedení Mnichova jsou to zejména sborníky *Mnichov v dokumentech I. a II.*, Praha 1958, a značná část sborníku dokumentů *Německý imperialismus proti ČSR 1918—1939*, Praha 1962. Materiál k vyhlazovacím plánům nacistů v českých zemích za druhé světové války obsahuje pak hlavně sborník *Die Vergangenheit warnt*, Praha 1960.

lidstvo poznalo ve svých dějinách jen málokdy. Nebudeme-li uvádět skutečnosti z ekonomické a teroristické oblasti, pak je to jen z důvodů organizace jednání tohoto kongresu, ne z důvodů věcných. Komplexnost pohledu na nacistickou politiku tím pochopitelně poněkud utrpí.

I. Nacistické plány zničení Československa a jejich realizace

Chronologie v historii nacistických výbojů má i při mnohých improvizacích svou vnitřní logiku. V široce založených plánech těchto výbojů a při jejich realizaci hrálo významnou úlohu dobytí Československa. Ani v době, kdy nacisté osnovali své výbojné plány, neztratila na aktuálnosti známá Bismarckova myšlenka o strategickém postavení českých zemí v Evropě.

Zničení Československa se stalo východiskem k uskutečnění rozsáhlých strategických vojenských, politických a hospodářských cílů, především nacistické expanze ve směru tradičním a obzvláště výbojem „Ostpolitik“. Vytvořilo základnu k útoku proti Polsku, jak to Hitler jasně vyjádřil na jedné z válečných porad.² Ovládnutí Československa i Polska s celkovými expanzívními plány třetí říše názorně ukazuje Goebbelsův projev k nacistické inteligenci 28. X. 1939.³

Ovládnutí ČSR bylo však důležitým předpokladem k rozvinutí nacistického útoku i směrem na západ. Politicky znamenalo vyvrácení jednoho z významných opěrných sloupů tehdejší mocenské soustavy, o níž se opírala v Evropě především Francie, a tedy důležitý krok k zhroucení této soustavy ve prospěch velmocenských aspirací Německa. Ale i z vojensko-strategického hlediska usnadňovalo Německu agresi proti zápa-

² Hitler na této poradě, konané dne 29. XI. 1939, řekl: „Od prvního okamžiku mi bylo jasné, že se nemohu spokojit se sudetoněmeckým územím. Byla to jenom část celkového řešení. Rozhodnutí o vpádu do Čech bylo učiněno. Potom přišlo zřízení protektorátu a tím byla položena základna k dobytí Polska.“ (Citov. podle knihy V. Krále, *Pravda o okupaci*, Praha 1962, str. 103.)

³ Goebbels pravil: „Druhým opěrným bodem [německé expanze — pozn. autora] je vlastní středoevropské území, kde přebývají tři slovanské národy — Češi, Slováci a Poláci. Toto území bylo dobyto rozložením přírodního českého prostoru pomocí sebeurčení Sudet a odtržení Slovenska. Nyní k tomu přistoupilo Polsko. Území těchto národů stalo se tím okamžikem úhelným pilířem pro tři expanze, jimiž se bude uskutečňovat kontinentální říše, a to expanze na jih, na jihovýchod a východ. Expanze na jih má za cíl uskutečnit odvěké pronikání Německa k teplému moři ... a ovládnouti tak východní část Adriatického moře a východní část Středozemního moře ... Expanze na jihovýchod jde ruku v ruce s expanzí jižní a tato podporuje a umožňuje vybudování pozic na Balkáně, na Černém moři a Dardanelách. Expanze východní sleduje věčný německý cíl, tj. rozložení Ruska a ovládnutí Ukrajiny a Černého moře.“ (Opis stenografického záznamu v AÚD KSS, sbírka č. 140/1/1.)

du, neboť vyřazovalo z válečných kombinací Francie důležitého spojence, který mohl v případě ozbrojeného konfliktu nebezpečně ohrožovat Německo zezadu.⁴

Tyto zřetele ovšem zdaleka nevyčerpávají podstatu problému. Existence samotného Československa i národní existence Čechů a Slováků odporovala celkové politice a ideologii nacismu, koncentrované do projektu „Velkoněmecké říše“. Ta měla být vybudovaná jako „ocelové jádro moci“, složené „z osmdesáti nebo sta miliónů soustředěných Němců“ a představovat základnu německé hegemonie a mocenského monopolu v Evropě. Hitler tento projekt, který měl „začlenit do velkoněmecké říše“ též Československo, načrtl ještě před uchopením moci, na poradě nacistických prominentů v létě 1932.⁵ K „ocelově tvrdému jádru moci“, k velkoněmecké říši, se měla přimykát soustava vazalských států ve východní a jihovýchodní Evropě a řada říšských provincií v rozdělené „debolševizované“ evropské části Sovětského svazu s nesmírným sibiřským zázemím, které mělo sloužit jako rezervace „méněcenných“ přesídlenců. S pomocí nacistických výbojů a barbarských metod (např. loupeží dětí apod.), se měla početná síla tohoto „jádra moci“ zmnožit o dalších asi 30 miliónů duší (na 120 miliónů) a včetně pohyblivé hranice velkoněmecké říše na východě posunout o dalších 500 km.⁶

⁴ O tomto chápání strategické úlohy ČSR v případě francouzsko-německého konfliktu je řada dokladů. Pokud jde o německé názory, ocitujeme aspoň část z tajného rozkazu ministra války von Blomberga z 24. 6. 1937: „Úkolem a cílem tohoto přepadení německou brannou mocí je: rozbitím nepřátelské branné moci a obsazením Čech a Moravy předem zneškodnit na dobu války ohrožování zezadu Československem v případě bojů na západě a vyloučit možnost operační základny pro ruské letectvo.“ (Vojenský historický archiv [VHA], hl. št. MNO, krabice „Fall Grün“.)

⁵ Hitler zde uvedl: „Nebudeme nikdy dělat velkou politiku bez pevného, ocelově tvrdého jádra moci. Jádro osmdesáti nebo sta miliónů soustředěných Němců! Mým prvním úkolem bude tedy vytvořit toto jádro, které nás učiní nejen neporazitelnými, nýbrž nám i zajistí jednou provždy převahu nad všemi evropskými národy ... K tomuto jádru patří Rakousko. To je samozřejmost. Patří k němu však také Čechy a Morava a náleží k němu západní oblasti Polska až k jistým strategickým hranicím. Náleží k němu také baltské státy ...“ (H. R a u s c h n i n g, *Mluvil jsem s Hitlerem*, str. 52–54, citov. podle sborníku dokumentů, *Německý imperialismus proti ČSR*, str. 234.)

⁶ Himmler o tom mluvil, ještě na konferenci vysokých důstojníků Wehrmachtu 15. října 1943. Do Velkoněmecka se mělo zapojit „30 miliónů lidí naší krve tak, abychom se ještě za našeho života stali národem, čítajícím 120 miliónů germánských duší“. Za pár let, jak se domníval, bude získání německého státního občanství „nejcennější vymožeností pro každého Evropana“, kterou nebude možno jen tak plýtvat a lehkomyšlně ji udělovat ani těm, kteří „se vyznamenali ve službách německé věci“, jde-li o rasově závadné míšence. Himmler mluvil o posunutí hranic germánské rasy o 500 km na východ, o věčně pohyblivých hranicích na východě, které by byly základnou dalších výbojů a tvořily by pro budoucí pokolení několikanásobně rozmnožených Germánů „vojenské bezpečnostní pásmo, vzdorující všem nepřátelským pokusům o jeho prolomení“. V boji proti „východoevropské a středoevropské hordě“ radil zapomenout na pravidla „kabinetní války“. Germanizace je nejvyšším příkazem, neboť kruté zákony přírody nutí Němce buď získat „dobrou krev“ a využít ji pro vlastní národ nebo ji zničit. A pro-

V ideologickém arzenálu, jenž měl takové záměry náležitě zdůvodnit, měla své místo i *nacistická historiografie*. Jejím účelem bylo falšování národních dějin vyhlédnuté nebo již ujařmené oběti, které v československém případě hraničilo až s negací našich národních dějin, s jejich redukcí na pouhou odvozeninu politických a kulturních dějin Německa. Razila se teze o staleté organické přináležitosti českých zemí do jeho politického a kulturního prostoru a z ní se vyvozovalo „historické právo“ na jejich přímé ovládnutí a ovládání. Současně hledala historiografie s oblibou analogie pro moderní expanzi nacistů v dějinách německých středověkých výbojů, v obdobích „slávy“ a mocenského rozmachu Německa.⁷

Nacistické Německo se — z mnoha důvodů — nechtělo spokojit pouhým začleněním Československa do mocenské sféry Německa a pouhou zahraničně politickou „přeorientací“ ČSR na třetí říši, jak si to představovaly krajně pravicové kruhy československé politiky. Cílům rozsáhlé nacistické expanze odpovídalo jen a jen úplné rozbití Československa, naprostá likvidace jeho státní samostatnosti a posléze i národní existence jeho národů. Tyto cíle předurčovaly a ovlivňovaly i formy a metody nacistické vlády v „československém prostoru“.

Jak jsme již viděli, rozbití ČSR figuruje v programu nacistů již před uchopením moci v roce 1933. Z různých dokumentů a výroků nacistických prominentů a přirozeně i z celého praktického politického postupu hitlerovského Německa se dá zřetelně vystopovat, jak byl cíl zničení Československa nacisty nadále programově sledován po celé období před Mnichovem.⁸ Stejně se dá rekonstruovat a potvrdit skutečnost, že

to: „Povinností Němců je odvlékat děti Slovanů ... i násilím, loupeží a krádeží.“ (Projev uveřejněn v knize „Sicherheitsfragen“. Citov. podle záznamu ve Státním ústředním archivu (SÚA), CH 37-8-4.)

⁷ Např. Hermann von Aubin píše ve statí *Vom Aufbau des mittelalterlichen Deutschen Reiches*, Historische Zeitschrift 18. IX. 1940: „Zřícením protektorátu Čechy a Morava, převzetím ochrany nad Slovenskem, podmaněním Polska až po řeku Bug — nemluvě o posledních událostech, neboť jejich politické následky jsou nejasné — se od základu změnila podstata třetí říše. Avšak už ne jako heslo národního státu. Jiná jeho stránka, jiný jeho smysl se nám vnucuje. Postavení v nadnárodním pořádku Evropy před nové a velké úkoly, hledá Němec historické vzory, aby mohl zvládnout velké úkoly, a čerpá z nich historickou posilu pro poslání, které chce plnit, totiž právě v našich dnech nastolit podobný státní pořádek, v kterém by se k německému státnímu jádru přimykaly státy vedlejší.“

⁸ Např. v písemné výpovědi amerického konzula v Německu v letech 1933—34, učiněné pro Norimberský soud (dokument 2385 PS, česky, viz *Norimberský soud*, díl I, str. 362—365) se praví: „... V r. 1933, kdy jsem byl služebně v Německu, přiznávali Němci a mezi nimi nacisté, s nimiž jsem udržoval styky ve vyšších i méně významných kruzích, otevřeně záměry Německa ustavit nadvládu nad celou jihovýchodní Evropou od Československa až po Turecko. Jak prohlašovali tito lidé otevřeně, byla cílem vůči Rakousku

nacisté v celém tomto období vypracovali leckteré základní myšlenky a zásady budoucího ovládní dobytého prostoru. Nešlo jen o fašistickou negaci demokratického státu. Ukazovalo se již tehdy, že pomýšlejí na kombinované použití různých, hluboce antihumánních metod, které měly zaručit dokonalé splnění jejich expanzivních cílů a ve svém souhrnu směřovaly k likvidaci národní existence Čechů a Slováků. Byla to kombinace metody kolonizace tohoto prostoru německým živlem, masové deportace neněmeckého obyvatelstva a násilné a tuhé germanizace.⁹

Nacistické plány přirozeně prodělávaly určitý vývoj; na veřejnosti se vždycky neprojevovaly ve své obnažené podobě. Nacisté museli přihlížet k řadě okolností, ke konkrétnímu vývoji situace, k danému poměru sil, řídit se leckterými politickými ohledy. To vše ovšem nemění hrůznou podstatu těchto plánů.

Cestu k uchvácení Československa komplikovala hitlerovcům již ta okolnost, že po anexi Rakouska, jež se dala ještě, byť chatrně, demagogicky zdůvodnit heslem „historického splynutí rakouských a říšských Němců“, heslem „sebeurčení“, ČSR jako celek představovala první závažný objekt nacistické expanze, těžko zdůvodnitelné jednoduchými „nacionálními důvody“; na území Československa žilo v převážné většině neněmecké, slovanské obyvatelstvo a s přibývajícímí měsíci třicátých let v něm rostlo velké „hnutí obrany republiky“. Neobratně provedená agrese mohla vyvolat vojenský odpor národů Československa, ale i odpor dalších zemí a hitlerovské plány v zárodku zmařit.

Československo, které disponovalo moderní armádou a pověstnými opevněními, bylo důležitým článkem mezinárodní mocenské soustavy vítězných států v rámci Společnosti národů. Osou jeho vnější bezpečnosti bylo jednak spojenecká smlouva s Francií (na ni navazovala spolupráce se Spojeným královstvím a USA), a dále spojenecké svazky s Malou dohodou. Bezpečnostní soustava ČSR byla od r. 1935 doplněna smlouvou o vzájemné pomoci se Sovětským svazem, jejíž účinnost byla však na žádost tehdejších vedoucích čs. kruhů vázána na vojenskou pomoc Francie Československu expanze ...“. Podle známého tzv. Hossbachova protokolu o tajné poradě Hitlera s nacistickými generály 5. XI. 1937 se Hitler tehdy pevně rozhodl zničit vedle Rakouska Československo již v r. 1938.

⁹ Na zmíněné poradě v r. 1932 Hitler prohlásil: „Ve všech těchto oblastech (tj. těch, které měly být začleněny do Velkoněmecké říše — pozn. autorů), bydlí dnes převážně cizí národní kmeny. A bude naší povinností, chceme-li založiti svou veleříši pro věčné časy, tyto kmeny odstranit ... Českomoravskou kotlinu, východní oblasti hraničící s Německem, osadíme německými rolníky. Čechy přesadíme na Sibiř nebo do oblastí volyňských, vykážeme jim rezervace v nových spolkových státech. Češi musí pryč ze střední Evropy!“ Tutéž myšlenku rozvíjel i na uvedené poradě 5. XI. 1937: „I když osídlení, zvláště Čech, není nejmenší, mohlo by přivtělení Čech do Rakouska znamenat obživu pro 5—6 miliónů obyvatel, bereme-li za základ, že by se podařilo provedení násilného vystěhování, a to z Čech 2 miliónů a z Rakouska 1 miliónu lidí.“ (*Mnichov v dokumentech* I, dok. č. 1, str. 13—17, část tzv. Hossbachova protokolu.)

cie. Za těchto okolností představovala tedy akce proti ČSR také jakýsi „hloubkový průzkum“ v nejexponovanějších sférách mezinárodních vztahů. Její úspěch znamenal bytí základních poválečných mezinárodních svazků v Evropě. Nacisté si dobře uvědomovali, že každý ukvapený, zejména vojenský útočný podnik, i když se důkladně připravovali i na ozbrojenou variantu řešení „československé otázky“ (známý „Fall Grün“) by mohl přerůst v širší válečný konflikt. Dobře si uvědomili, že v takovém konfliktu by Německo mohlo zůstat izolováno a dočkat se nejen drtivé porážky, ale i aktivizace sil protifašistické rezistence v samotném Německu, jež by mohla vést k svržení hitlerovského režimu. Snažili se proto použít nejrůznějších prostředků: úskočné diplomatické intriky, v nichž — a ne bez reálné naděje na úspěch, jak se ukázalo v Mnichově — kalkulovali s ústupností západních mocností, sázejíce přitom zejména na tehdejší vedoucí kruhy Velké Británie,¹⁰ ustavičné stupňování napětí a krajní „vyostřování situace“ s nezbytným řinčením zbraní a vyvoláváním strachu z války; nasadili všechny instrumenty „psychologické války“ — Goebbelsova propaganda do ní zahrnovala i úsilí o vnitropolitickou diverzi v Československu.

Důležitou úlohu přitom hrál nacionalismus, v ideových základech hitlerovských plánů na likvidaci Československa rasismus i vypjatý německý šovinismus; oddělit jeden od druhého není možno. Současně ovšem nacisté nejen obratně využívali, ale též aktivně rozněcovali nacionální rozpory tehdejší Československé republiky. Možno říci, že tato metoda, při níž bylo obratně zneužíváno hesla „o právu národů na sebeurčení“, patřila k hlavním prostředkům; také hitlerovcům pomohla organizovat postupný vnitropolitický rozklad Československa a vyvolávat iluzi, že Československo se de facto rozpadlo samo, výlučně ze svých vlastních vnitřních příčin.

Hesla o „sebeurčovacím právu národů“ vydatně zneužívala především *henleinovská fašistická tředenta v Československu*, které se podařilo získat a ovládnout prakticky celou německou menšinu v pohraničních oblastech. Henleinovské hnutí sehrálo důležitou aktivní úlohu v procesu rozbíjení československého státu. Představovalo skutečnou pátou kolonu hitlerovců v ČSR, jak to ostatně potvrzují i někteří zahraniční autoři.¹¹

¹⁰ Např. v listě německého chargé d'affaires v Londýně německému vyslanci ve Velké Británii Dirksenovi z 1. IX. 1938, ve kterém se referuje o rozhovoru s Chamberlainovým spolupracovníkem sirem Horacem Wilsonem, se reprodukuje Wilsonův výrok: „jak se my dva — Velká Británie a Německo — dohodneme o úpravě českého problému, tak jednoduše odstraníme odpor, který by mohly klást Francie a samotné Československo proti tomuto řešení otázky.“ (*Dokumenty k předvečeru druhé světové války*, Praha 1949, str. 23.)

¹¹ Srv. např. práci L. de Jong, *Die deutsche fünfte Kolonne im zweiten Weltkriege*, Stuttgart 1959.

Hitler již v roce 1934 hovořil o úloze Němců v zahraničí takto: „Jste zvědnými hlídkami... Vy máte zastírat naše vlastní přípravy k útoku. Dívejte se na své poslání, jako byste byli ve válce.“¹² Henleinovci svůj úkol v ČSR plnili důkladně a iniciativně. Svým „bojem za práva sudetských Němců“, vyvoláváním šovinistických srážek a konfliktů vydatně pomáhali nacistické propagandě a diplomacii v jejích úsilí o mezinárodně politickou a morální izolaci ČSR a i ve vnitropolitické diverzi. Prokazatelně se též připravovali na uskutečnění eventuálního ozbrojeného vpádu hitlerovské armády do Československa; svými vlastními akcemi „v týlu nepřítele“ chtěli přispět k rychlému a úspěšnému průběhu vojenských operací.¹³ Byli lstiví a pokrytečtí — zatímco jejich poslanci na parlamentní půdě „vyjednávali“ autonomii sudetských Němců a dožadovali se „práva na sebeurčení“, v užším štábu připravovali tajné plány na likvidaci národní svobody a sebeurčovacího práva Čechů. Chtěli nejen začlenit české země do Velkoněmecké říše, ale připravovali i vyhlášení stanného práva a hromadné perzekuce a tuhé germanizace českého obyvatelstva ihned po okupaci hitlerovským wehrmachtem.¹⁴

S pomocí své henleinovské páté kolony a na základě mnichovské dohody se hitlerovskému Německu podařilo uskutečnit první fázi rozbití ČSR; okupovalo a anektovalo část zákonného československého území.

Nacisté sice „ujišťovali“ světovou veřejnost (např. Hitler ve své řeči ve Sportpalastu 27. IX. 1938), že jim jde jen a jen o „sebeurčení sudet-

¹² *Německý imperialismus proti ČSR*, dokument č. 101, str. 249—250.

¹³ Viz J. Koutek, *Nacistická pátá kolona v ČSR*, Praha 1963.

¹⁴ V tajném plánu henleinovců, v tzv. Grundplanung O. A., vypracovaném ještě před Mnichovem, se říká: „Pokud jde o české země, musí Německá říše na základě tisíciletých historických skutečností uplatňovat říšské právo a začlenit tyto země beze zbytku až po staré říšské hranice, platné do roku 1866 (Malé Karpaty).“ Hned po okupaci českých zemí se podle tohoto dokumentu „určí také okamžik, kdy se má na Pražském hradě ve státním aktu, vypočítaném především pro zahraniční, slavnostně a s konečnou platností stanovit opětné začlenění českých zemí do Velkoněmecké říše“. (*Die Vergangenheit warnt*, dok. č. 1, str. 21—38.) Celá řada dalších dokumentů názorně dokazuje, že henleinovcům a hitlerovcům ani zdaleka nešlo ve skutečnosti o uplatnění sebeurčovacího práva Němců, ale o zneužití tohoto práva jako hesla ke zcela jiným, temným plánům a cílům. V záznamu německého ministerstva zahraničí někdy z června 1938 lze číst: „Německo nemůže libovolně určit okamžik, kdy bude moci tento plod [tj. Československo — pozn. aut.] bez velkého rizika utrhnout. Může žádoucí vývoj jen připravovat. K tomu bude třeba chopit se poněkud hesla sebeurčení sudetských Němců... Mezinárodní přesvědčení, že těmto Němcům bylo určeno právo zvolit si svou státní příslušnost, vykoná užitečnou přípravnou práci...“ (*Německý imperialismus proti ČSR*, dokument č. 130, str. 296.) Podle telegramu britského vyslance Shonea v Jugoslávii anglickému ministerstvu zahraničí z 8. 9. 1938 „mluvil německý vojenský přidělenec velmi otevřeně s plukovníkem Strongem o československé situaci. Řekl, že nacistickým předákům ve skutečnosti málo záleží na sudetské otázce, ačkoli pro reklamu potřebují její uspokojivé řešení. To, co chtěli, a to, o co se dříve nebo později budou snažit z důvodů hospodářských, je Československo samo...“ (Ibid., dok. č. 143, str. 319.)

ských Němců“ a že ve své říši nechtějí žádné Čechy; ihned po Mnichově se však snažili o anexi celého Československa. 21. X. 1938, tři týdny po „Mnichovu“ a sotva bylo dokončeno jednání o delimitaci pomnichovských hranic Československa, vydalo vrchní velitelství německé branné moci tajný rozkaz k úplné likvidaci zbývajících částí ČSR vojenskou akcí.¹⁵ O tři měsíce později, 31. ledna 1939 Ribbentrop v rozhovoru s tehdejší čs. ministrem zahraničí Chvalkovským víceméně otevřeně naznačoval, že budoucnost Československa není nikterak zaručena.¹⁶ Nicméně po Mnichovu, kdy západní mocnosti prakticky již zcela považovaly střední Evropu za doménu mocenského vlivu Německa, neodvažoval se Hitler nějaké ozbrojené akce provedené jen tak „zčistajasna“. I za těchto okolností považoval za nutné získat alibi a své dílo aspoň zčásti ospravedlnit před světovou veřejností.

•

Hitlerovské Německo zaměřilo politiku a diplomacii na dosažení úplného *politického roztržení českých zemí a Slovenska*; anexe ČSR se na venek měla jevit tak, že se mu pomnichovské ČSR vlastně sama „položila k nohám“. Byla to ovšem poněkud složitější politická operace než využití henleinovské strany při okupaci „Sudet“.

I přes úzkoprsou a nesprávnou národnostní politiku v předmnichovské republice prošli Slováci za 20 let existence československého státu — hlavně v národním a kulturním smyslu — nebývalým rozvojem. Nacismus však dovedl obratně těžít z protičeské a protidemokratické politiky vedení Hlinkovy slovenské ľudové strany, jejího nacionalismu, fanatického antikomunismu a protiparlamentní demagogie. Ve slovenském ľudáckém separatismu byly různé tendence, pokud jde o využití protičeských směrů v zahraničí (na Polsko, Maďarsko, různé konfедераční plány atd.); po Hitlerově nástupu se však tento separatismus stále zjevněji orientuje na síly fašistického Německa.

V přípravě „Mnichova“ a likvidace ČSR prošla „slovenská otázka“ v nacistických plánech škálou politických a státoprávních kombinací; vždy šlo však o to, aby byla vyřešena ve prospěch ovládnutí střední a jihovýchodní Evropy. V různých kombinacích mělo Slovensko jednou připadnout Maďarsku, podruhé zase Polsku anebo věc řešena tak, že by

¹⁵ Dok. Norimber. soudu S - 138, USA — 104, *Norimber. soud I*, str. 381—2.

¹⁶ M. Hájek, *Od Mnichova k 15. březnu 1939*, Praha 1959.

¹⁷ Již v r. 1935 se v rozhovoru s francouzským vojenským atašé v Berlíně gen. Renondeauem vyjadřoval jeden důstojník německého ministerstva obrany tak, že „Československo by bylo rozděleno: Německo by mělo dostat Čechy a Polsko by se mohlo nepochybně rovněž rozšířit na Slovensko“. (Dopis franc. voj. atašé z 25. 6. 1935, Německý imperialismus proti ČSR, dok. č. 106, str. 267—268.) Také podle zprávy britského velvyslance v Berlíně N. Hendersona uvažoval např. Göring v rozhovoru s ním o mož-

ČSR byla rozdělena mezi Německo, Polsko a Maďarsko.¹⁷ Čeká nás ještě úkol shromáždit, roztřídit a zhodnotit další politické a diplomatické dokumenty, které by ve všech souvislostech odhalily zákulisní čachry, při kterých Slovensko vystupuje jako „Tauschobjekt“, jako lákadlo za služby proti míru. Už nyní je však zřejmé, že tyto kombinace nacistů, Německem předstíraná nezainteresovanost na Slovensku, resp. iluze o „dělbě zájmových sfér“, byly taktickou hrou, při níž sliby o předání Slovenska Polsku nebo Maďarsku, které si pro tyto požadavky zajišťovalo i podporu anglické vlády,¹⁸ měly buď neutralizovat tyto státy při útočné akci hitlerovců proti ČSR, anebo figurovat jako odměna za jejich aktivní pomoc při takové akci.

Po Mnichově však přišel čas, kdy v Berlíně rozhodli odkázat polsko-maďarskou rozpínavost do příslušných mezí a přenést ji z oblasti politické megalománie na půdu střízlivé reality. Sanačnímu Polsku několik slovenských horských obcí, horthyovskému Maďarsku přece jen přiměřenější odměnu v podobě jižního pohraničí na základě známé vídeňské arbitráže. Jinak poté, co Hitler dostal v Mnichově volnou ruku ve střední Evropě, dostává se do popředí plán „samostatného“ Slovenska, ale výhradně pod německou ochranou. Ostatně se s tímto projektem a současně též s vyznačením metody a cíle, shrnutých lapidárně po klasickém římském vzoru do hesla „Germania divide et impera!“ setkáváme ve zmíněném již tajném plánu z období před Mnichovem.¹⁹ Ve Wgermannově memorandu, vypracovaném těsně po mnichovské dohodě a těsně před žilinskou deklarací autonomie Slovenska se motivuje účelnost odtržení Slovenska od ČSR mj. takto: „Pro nás nejvýhodnější řešení je samostatné Slovensko ... Samostatné Slovensko by bylo slabým státním útvarem, a proto by nejdříve napomáhalo potřebě expanze a získání osídlovacího prostoru na Východě. Místo nejslabšího odporu na Východě.“²⁰

nosti rozdělení Československa, a to mezi Polsko, Maďarsko a Německo. (Tamt., dok. č. 125, str. 386.) Jak stojí v záznamu z deníku polského stát. sekretáře J. Szembeka o rozhovoru Lipského opět s Göringem v létě 1938, mělo být podle německých plánů Slovensko zase přičleněno k Maďarsku jako autonomní oblast. (Tamt., dok. č. 141, str. 314.)

¹⁸ Horthy v listě Chamberlainovi 8. X. 1938 připomíná příslib z období před dvěma roky, že bude podporovat maďarské územní požadavky proti ČSR. 21. X. dostává na to kladnou odpověď. (*Külügyi történelmi levéltár* UO 820, 7a, 1938.)

¹⁹ V citovaném Grundplanung O. A. se říká: „Slovensko má zůstat samostatné. Jeho těsné přimknutí k Německé říši a přátelský poměr k Maďarsku by byly samozřejmostí. Tímto způsobem zůstávají Slovensko a Karpatská Ukrajina závorami, oddělujícími Polsko od Maďarska, a pro Německou říši je to most na východ ... Zcela rozdílné zacházení s Čechy a se Slováky by bylo důležitým šachovým tahem proti všeslovanským myšlenkám. Německá říše by měla přímo vystupovat jako ručitelka úsilí Slovenska o samostatnost, jež je zakotvené v Pittsburské smlouvě (Germania divide et impera).“ (*Chcěli nás vyhubit*, Sborník dokumentů, Praha 1961, str. 30–31.)

²⁰ „... Für uns günstige Lösung selbständige Slowakei ... Eine selbstständige

V polovině prosince 1938 vstupuje hitlerovský plán rozbití ČSR odtržením Slovenska do svého akčního stádia. Berlín mobilizuje všechny své rezervy diplomatické, bezpečnostní a politické. Rafinovaným rozněcováním sporu mezi ústřední pražskou a bratislavskou autonomní vládou, přičemž „Prahu“ na jedné straně buď klamali předstíraným nezájmem o tento spor jako prý pouze vnitřní záležitost ČSR anebo ji ponoukali k zároku proti separatistům na Slovensku, zatímco bratislavskou vládu podněcovali k úplnému rozchodu s republikou, usilovali nacisté vyvolat zdání, že rozpad Československa vyplývá z vnitřních příčin. Avšak přes labilitu politického režimu pomnichovského Československa dochází k vyhlášení slovenského státu 14. března 1939 a k zřízení „Protektorátu Čechy a Morava“ 15. března 1939 pod neslýchaným psychologickým a vojenským tlakem „třetí říše“. Ultimativní tón, kterým Hitlerovi zplnomocněnci Seyss-Inquart a Keppler žádali v noci z 12. na 13. III. 1939 od Sídora proklamování nezávislosti Slovenska, hysterické Hitlerovo „blitzschnell“ nastoupenému Tisovi 13. III. ilustrují, jaký eminentní zájem měl Berlín na takové formě likvidace Československa, při které by vojenská okupace Čech a Moravy, následující bezprostředně po deklaraci o vzniku tzv. slovenského státu, vyzněla jako „akt podniknutý v zájmu pořádku“.

•

Zabývali jsme se jen některými aspekty složitého vývoje, který vedl k likvidaci svobody a samostatnosti Československa. Neanalyzovali jsme úlohu české reakce v tomto procesu, schopnosti a možnosti vnitřních a mezinárodních pokrokových sil zabránit tomuto vývoji i řadu dalších mezinárodně politických momentů; ke všem těmto problémům řekl již však historický výzkum už mnoho cenného.

Na jaře roku 1939 byly na československém území tři formy nacistické nadvlády: v anektovaných pohraničních oblastech tzv. „Sudetengau“ jako organická politicko-správní součást „říše“; na pomnichovském území Čech a Moravy tzv. protektorát s fiktivní autonomií; na okleštěném Slovensku „samostatný stát“. V nacistické právní a historické literatuře se přitom statut protektorátu (Čechy a Morava), „Schutzgebietu“ (Slovenský stát) i generálního gouvernementu (Polsko) chápou jako diferencované, ale svou podstatou stejnorodé státoprávní varianty německého panství nad slovanskými národy ve střední Evropě.²¹

Slowakei würde ein schwaches Staatsgebilde sein und daher dem deutschen Bedürfnis nach Vordringen und Siedlungsraum im Osten am ehesten Vorschub leisten. Punkt des geringsten Widerstandes im Osten“. (Podle fotokopie dokl. č. 3056, předlož. Norimberskému soudu, AÚD KSS, sbírka 140/24/3.)

²¹ V této souvislosti si zasluhuje pozornost názor profesora kolumbijské university A. Dallina: „Die Ereignisse von 1938–1940, wie die Errichtung eines Protektorats Böhmen und Mähren, eines Generalgouvernements in Polen, von Marionettenregierung

Podívejme se nyní na některé aspekty těchto tří forem nacistické nadvlády v letech druhé světové války.

II. Sudety

Ze tří celků, do kterých bylo Československo násilně rozděleno, vznikl jako časově první celek pohraničního území; v literatuře se o něm mluví často jako o „Sudetech“.²²

Po Mnichovu anektované české a moravské pohraničí se stalo přímou součástí nacistické říše. O oblastech, které byly připojeny k horthyovskému Maďarsku a dočasně k Polsku (které se pak rovněž stalo součástí nacistického Německa) nebudeme hovořit; z hlediska nacistického ovládnutí ČSR, které je předmětem našeho zkoumání, jsou „Sudety“ daleko nejdůležitější. „Mnichovem“ bylo nacistickému Německu odstoupeno 28 679 km² československého území. Žilo na něm tři milióny 596 804 obyvatel, z toho téměř 800 000 Čechů.

Fašističtí vládci se od prvních dnů snažili — v duchu plánů, o kterých jsme měli příležitost již hovořit — toto území nemilosrdně germanizovat. V prvním období byli Češi násilně vyháněni; proudy uprchlíků směřovaly s nejnnutnějšími věcmi do vnitrozemí a hledaly zde útočiště, často velmi těžko. České národní školy byly zavřeny a na 150 000 českých dětí na tomto území bylo zbaveno práva učit se ve své mateřštině. Nacisté neustále posunovali „dohodnutou“ demarkační čáru směrem do vnitrozemí; tzv. páté pásmo, ve kterém měl být podle mnichovského diktátu plebiscit (rozhodující pro jeho připojení k odtrženému území), bylo nakonec připojeno bez plebiscitu.

V odtrženém pohraničí byl velmi důležitý průmysl, především lehký (sklářský, papírenský, porcelán, textil), ale i téměř celá produkce hnědého uhlí v ČSR a značná část kamenného uhlí. Po příchodu nacistické armády a nacistických veličin z říše se nachází řada hospodářských i jiných důvodů ke střetnutím s henleinovskou klikou. Nejde ovšem o rozpory zásadní, henleinovci i většina obyvatelstva (z pohraničí odešla nebo bylo uvrženo do vězení řada německých antifašistů) s nacisty úzce spolupracují při „budování národního německého státu“. Doplnovací volby ze 4. 12. 1938 do říšského sněmu ukázaly, že většina obyvatelstva se stala nacisty nebo alespoň nacismu podléhala.²³

In der Slowakei und Norwegen, schienen Hitlers Vorliebe für abhängige Staaten zu haben.“ (*Deutsche Herrschaft in Russland*, Düsseldorf, 1958, str. 62.)

²² K vývoji nacistického režimu v „Sudetech“ bohužel v Československu neexistuje téměř žádná vědecká literatura. Naše stručné líčení je proto založeno na výzkumu některých poměrně dobře zachovaných pramenných fondů, který provádí archivář dr. Jaroslav Macek.

Politický režim v „Sudetech“ je zprvu charakterizován vytvořením diktátu *Sudetendeutsche Partei* (SdP), která později splynula s NSDAP a řídila celou vnitřní politiku a usměrňovala veškerý život obyvatelstva. Nacistická zásada o „zajištění jednoty strany a státu“ z r. 1933 je prosazena i na tomto území. Postupně je vytvořena důsledná centralizace, budovaná na tzv. Führerprinzipu. Činnost volených orgánů byla zastavena a tyto orgány nejsou dále zřizovány.

Odtržené území netvořilo však ve všech složkách jednotnou organizaci. Jeden z německých nacionalistických předáků, R. Lodgmann, ve svém memorandu např. žádal, aby „Sudety“ byly rozděleny mezi jednotlivé říšské župy, protože toto území netvoří jednotný etnický celek. Tento plán nebyl však uskutečněn především proto, že do budoucnosti se počítalo s tím, že „Sudety“ a „protektorát“ splynou v jeden politicko-správní i ekonomický celek. O nejednotnosti v organizaci se můžeme přesvědčit na řadě případů. Tak např. NSDAP zahrnovala mimo „Sudety“ (měla své sídlo v Liberci) i tzv. protektorát. Na druhé straně např. SA, SS, NSKK a jiné nacistické organizace podléhaly vyšším velitelstvím mimo „Sudety“. Později v důsledku vývoje válečné situace došlo k určitým úpravám — např. od jara 1944 byly policie a SS v Sudetech podřízeny přímo K. H. Frankovi jako vrchnímu vedoucímu pro Čechy a Moravu.

V oblasti politické správy a justice byly nově vytvořeny orgány druhé a třetí instance, orgány první instance byly přebudovány. Postupně byla provedena i recepce nacistického práva. I když v čele jednotlivých orgánů stáli sudetští Němci, fakticky řídili „sudetskou župu“ nacisté z říše. Vedoucí funkcionáři bývalé SdP byli odškodněni často tím, že obdrželi pro své znalosti jak jazykové, tak i taktické důležité místa v „protektorátě“, „generálním gouvernementu“ a jinde na východě.

Po roce 1942 došlo v „Sudetech“ ke zjednodušování celého nacistického policejního, stranického a správního aparátu. Bylo to způsobeno hlavně zvyšujícími se potížemi v důsledku války; od napadení SSSR se stále zvětšovaly požadavky dalších sil pro armádu na východě a pro zbrojní průmysl. V druhé polovině války se stalo toto území důležitým průmyslovým centrem. Vznikla na něm řada koncentračních a zajateckých táborů a pracovních táborů pro dělníky, kteří byli do nacistického Německa nahánáni.²⁴ V souvislosti s množstvím válečných zajatců zintenzivněla i činnost potlačovatelského aparátu.

²⁴ Nesmí se ovšem zapomínat na teror, který v této souvislosti byl vyvinut, a na podmínky, v jakých se tyto volby konaly.

²⁵ Je zajímavé, že nacisté nevytvářeli tyto tábory na území s českým obyvatelstvem, tj. v „protektorátu“. I největší koncentrační tábor v ČSR, Terezín, byl na „hranici sudetské župy“. Jak ukazuje výzkum, byla jedním ze základních důvodů této politiky obava z podpory českého obyvatelstva, která např. při útěcích hrála velmi důležitou úlohu.

V poslední etapě války a okupace, od podzimu 1944, přichází i do „Sudet“ chaos a úplný rozklad; na toto území prchají z východu němečtí uprchlíci i nacistické úřady a podniky; z říše se sem uchylují i některé důležité centrální úřady a instituce před bombardováním. V tomto období, kdy se německého obyvatelstva stále více zmocňuje „psychologie prohrané války“, fašistické hnutí nepřestává být aktivní — v „Sudetech“ byla vybudována nacistická ilegální organizace „Wehrwolf“, která měla pracovat po obsazení Sovětskou armádou jako tajná armáda a provádět teroristické akce.

III. Slovenský stát

Sledujeme-li časovou posloupnost, pak druhým celkem, který na troskách předmnichovské ČSR vznikl, byl „slovenský stát“ — 14. března 1939 jej autonomní slovenský sněm oficiálně proklamoval. Sněm byl svolán po telefonickém pokynu z Berlína. 13. března byli luďáctí vůdci Tiso a Ďurčanský u Hitlera. Průběh tohoto rozhovoru a průběh zasedání slovenského sněmu rozptyluje jakékoliv pochybnosti o tom, že tento státní útvar vznikl jako Hitlerova kreace. Hitler — jak je patrné ze záznamu o tomto rozhovoru — několikrát podrážděně upozoroval úslužného, ale přece jen překvapeného Tisa, že Slovensko má poslední příležitost, aby „se osamostatnilo“. Není to otázka dní, ale hodin. Jestli se rozhodne pro nezávislost, poskytne Hitler novému státu ochranu. „Keby se však Slovensko zdráhalo — čteme dále — alebo neželalo si pretrhnúť svoje sväzky s Prahou, prenechá osud Slovenska na pospas udalostiam, za ktoré už nebude zodpovedný.“²⁵ Tento „osud“ měl více podob, ale největším dojmem působila hrozba maďarské okupace.

Historický detail osvětluje celkové pozadí a souvislosti. Muži 14. března měli legalizovat okupaci Čech a Moravy a sankcionovat likvidaci československého státu. Jeden z členů Seyss-Inquartova štábu, který organizoval z Vídně odtržení Slovenska, dr. Kurt Rabl k 5. výročí „slovenského státu“ napsal: „Velký význam tejto události [tj. vyhlášení slovenského státu] pochopíme, ak si uvedomíme, že sa tým vytvoril dôležitý predpoklad pre zriadenia Protektorátu Čechy a Morava, čo sa stalo o deň neskôršie, 15. marca 1939. Tým se založenie Slovenského štátu dostalo do stredu zahranično-politickej hry.“²⁶

Vznik „slovenského státu“ a na něj navazující zřízení protektorátu byly výsledkem, ale i závěrečným aktem Mnichova. Střední a jihovýchodní

²⁵ Záznam říšské kanceláře připojený k dokumentom norimberského soudu. Viz B. Graca, *14. marec 1939*, Bratislava 1959.

²⁶ Dr. Kurt Rabl, *Päť rokov slobodného Slovenska*, *Náš boj*, 1. apríla 1944, č. 13.

Evropa se stala doménou, o kterou se už Hitler nebude dohadovat se západními velmocemi. Tvrdilo se, že Mnichov je krajním ústupkem. Avšak Chamberlainův projev v parlamentě 15. 3. 1939 znamenal ústup i od Mnichova.²⁷

Nešlo jen o diplomatická hlediska, která byla přechodného rázu. „Slovenský stát“ vyhovoval také strategickým plánům hitlerovské expanze na východ a jihovýchod. Stupeň strategického významu a dočasný diplomatický zisk ještě nevysvětluje charakter politického režimu ovládaného národa. Rozhodující je politický zájem ovládajícího státu. Němci chtěli vytvořit psychologickou přehradu mezi Čechy a Slováky, kterou Heydrich ve své fanatické posedlosti doplnil projektem i technicky neproniknutelné zóny v podobě německého koridoru na moravsko-slovenských hranicích. A nejen to. Slovensko leží v oblasti, v které se počítalo, přechodně, na určitý čas, s nadvládou třetí říše převážně systémem závislých států. Stupeň závislosti byl velmi rozdílný. Hitler potřeboval něco jako stát, který by demonstroval maximum závislosti a minimum samostatnosti, ale přitom by se dokázal tvářit maximálně samostatně a minimálně závisle. Na příkladě Slovenska chtěli nacisté ukázat, jak si mají počínat státy, které mají čest být spojenci Německa. A mohlo být jenom vítané, že tento vzor poskytuje stát katolický a slovenský. Tedy nejenom okolnostmi vzniku, kvislingovskou politikou vlády, ale celým svým určením byl slovenský stát typickým produktem nacismu.²⁸

Slovenský stát jako „model“ v soustavě vazalsko-spojeneckých vztahů říše se dostává do popředí zvláště od léta 1940, po porážce Francie, před bezprostředně připravovaným útokem na Anglii a perspektivně plánovanou útočnou válkou proti Sovětskému svazu. Tehdy diplomacie třetí říše usilovala o uskutečnění bezpomínečné hegemonie Německa v jihovýchodní Evropě a na Balkáně. To byl smysl salcburských jednání (léto 1939) představitelů říše se zástupci jihovýchodních států — Maďarska, Rumunska, Bulharska, Slovenska a jak se předpokládalo Jugoslávie a Řecka. Útok byl zaměřen na poslední anglické pozice, navenek pod egidou osy Berlín - Řím, ale latentně bylo sledováno i podkopávání vlivu Mussoliniho Itálie v této oblasti. Zároveň v průběhu těchto jednání šlo o ostrý kurs proti

²⁷ Ústup se motivuje vyhlášením „slovenského státu“: „But the position has altered since the Slovak Diet declared the independence of Slovakia. The effect of this declaration put an end by internal disruption of the State whose frontiers we had proposed to guarantee, and his Majesty's Government cannot accordingly hold themselves bound by this Obligation“. W. Churchill, *The Gathering Storm*, 1948, 343.

²⁸ Bliže viz: M. Vietor, *Príspevok k objasneniu fašistického charakteru tzv. Slovenského štátu*, Historický časopis 1961, str. 482 a n.

M. Vietor, „Samostatné“ Slovensko v plánoch Hitlera, Právnické štúdie 1962, str. 249 a n.

M. Kropilák, *Ovládnutie Slovenska nemeckým fašizmom*, Bratislava 1962.

sovětofilským sympatiím a náladám zejména v Jugoslávii a na Slovensku. V kruzích osy byly tehdy vyslovovány obavy před oživenými rusofilskými tendencemi stejně jako před sympatiemi k ideám socialismu. Zvláště maďarská diplomacie a propaganda ráda operovala strašidlem „panslavismu“. Například předseda maďarské vlády v dopise Hitlerovi (z 20. 5. 1940) usiluje o získání německé podpory pro maďarské územní požadavky, zdůrazňováním, že „komunismus vystupuje nyní s novou tváří“ a v panslavistickém hnutí si podmaňuje „duši národů ... od Jadranu po Bratislavu“.²⁹

Nacisté tehdy vystupovali v úloze garantů míru a pořádku na Balkáně, v úloze spravedlivého arbitra, povoláného rozsoudit odvěké spory mezi rozeštvanými národy a národnostmi. Byly nejvyšší instancí v řešení maďarsko-slovenského, rumunsko-maďarského a bulharsko-rumunského sporu. K taktice nacistů patřilo i rozněcování sporů, jejich udržování v patřičných mezích a zavazování si sporných stran. A v této souvislosti našel „Völkischer Beobachter“ slova uznání na adresu bratislavské vlády: „Slovensko půjde po boku Velkoněmecka vstříc lepší budoucnosti, neboť pochopilo zákony svého zeměpisného položení“. Slovenská vláda nejen „chápala“, ale také poslušně poslouchala — na salcburských poradách nacisté např. rozhodli nejen o tom, kdo má ve slovenské vládě podat demisi, ale i o tom, kdo demisi podat nesmí, i o tom, kdo se má v jaké funkci dostat do vlády.³⁰

Nejde nám samozřejmě o obšírnější výklad jedné etapy politiky hitlerovského Německa. Jde o charakteristiku této politiky k jeho vasalům v jihovýchodní Evropě a na Balkáně všeobecně. A právě v tomto rámci si zaslouží zvláštní pozornost vztah hitlerovského Německa ke Slovensku, opírající se o pověstný *Schutzvertrag* z 18.—23. března 1939.³¹

Podle této smlouvy bere Německá říše pod svoji ochranu Slovenskou republiku a ta se zavazuje vést svoji zahraniční a vojenskou politiku v úzkém svazku s politikou říše. Zároveň se zavazuje poskytnout říši na svém území vojenskou zónu (*Schutzgebiet*) s rozsáhlými právy exterritoriality. Ludácké orace, aby ochrana byla nahrazena zárukou a *Schutzvertrag* spojeneckou smlouvou byly briskně odmítnuty. Ludáci cítili, že statut ochrany značně zavání říšsko-německým protektorátem a může zesměšnit jejich propagandu o státní svrchovanosti. Hitler a Ribbentrop trvali na statutu ochrany. Zřejmě si nechtěli vázat ruce. Ochrana nebyla garantována a „chráněná“ vláda neměla vlastně žádného smluvně zabezpečeného práva k domáhání se ochrany. Právo získat jen „ochránce“ — i právo vojen-

²⁹ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse* IX, Paris 1961.

³⁰ Na německý zásah byl jmenován A. Mach ministrem vnitra a V. Tuka převzal i úřad ministerstva zahraničních věcí místo Ďurčanského. Tisova pozice však zůstala zásahem neotřesena.

³¹ Smlouva byla uveřejněna ve Slovenském zákoníku až v září 1940 pod č. 266/1940.

ské intervence a okupace. Bratislavská vláda musela tento poměr přijmout jako jediné řešení mezinárodního postavení slovenského státu.

Závazky zahraničně politického rázu byly rozšířené na oblast vnitřní politiky jednak *via facti*, tj. právem silnějšího a jednak zvláštními závazky. Dopisem z 19. července 1939 ubezpečila slovenská vláda vládu německou, že „bude i nadále usměrňovat na Slovensku domácí politický vývoj vůči Německu v jednoznačně pozitivním duchu“. Součástí ochranné smlouvy byl tajný protokol o hospodářské a finanční spolupráci z 18. 3. 1939 a vojensko-hospodářská smlouva z 30. 1. 1940.³² A tak se nám jeví Schutzvertrag jako ucelené zakotvení vazalského vztahu *sui generis*. Smluvně omezená pravomoc slovenské vlády se nevztahovala na celé území Slovenska (Schutzzone) a na všechny obyvatele Slovenska (karpatsí Němci) a nevztahovala se ani na vojenskou organizaci tohoto území a v podstatných otázkách ani na disponování vlastní armádou, čili rozhodující složkou státní moci.

Ta okolnost, že oporou režimu byla klerikální politická strana, že vůdcem strany a hlavou státu byl katolický kněz, který svůj úřad vykonával se souhlasem Vatikánu a s papežským požehnáním — tato okolnost vtiskla fašistickému režimu na Slovensku zvláštní pečeti. Tento režim si za pět let své existence neuměl vybudovat spolehlivý státní a mocenský aparát, měl však od začátku do konce, shora dolů, v přesném hierarchickém členění, rozvětvenou armádu duchovních, před jejichž autoritou se skláněla nejedna světská vrchnost. Ne v každé vesničce bylo spolehnutí na notáře a četníka nemluvě ani o učitelích. Ale místní farář — až na vzácné výjimky — byl oporou státu a režimu. Na místo demokratické, byť nedůsledně provedené odluky církve od státu v předmnichovské republice byl slovenský stát ztělesněním oživeného caesaropapismu v miniaturní podobě. Ze šesti župních předsedů HSES byli dva faráři. Ze šedesáti okresních předsedů Hlinkovy gardy (organizace podobná SA) bylo šestnáct katolických kněží. Téměř všichni byli funkcionáři nebo členy HSES.³¹ Byla to opravdu „farská republika“, jak ji výstižně označil ve stejnojmenném románu slovenský spisovatel Dominik Tatarka. Politická a personální unie

³² Na základě dohody o využívání podniků válečného hospodářství na Slovensku pro německé účely převzali Němci desítky zbrojařských závodů, přičemž slovenská vláda byla povinna zásobovat tyto podniky domácími surovinami a dodávat výrobky do Německa na úvěr. Viz: L. Kováčik, *Slovensko v sieti nemeckého finančného kapitálu*, Bratislava 1955; L. Lipták, *Podrobenie slovenského priemyslu nemeckému kapitálu v čase fašistického panstva*, Historický časopis 1955, str. 3—26.

³¹ Zákonem č. 215/1942 byla HSES reorganizována podle vůdcovského systému. Ústřední výbor strany se stal poradním orgánem „vůdce“, jenž byl současně hlavou státu. Podle totalitních zásad se HSES stala státní stranou. K HSES se přimykala polovojenská fašistická organizace HG. K otázce vzniku a vývoje HSES viz: J. Kramer, *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*, Bratislava 1957; J. Kramer, *Slovenské autonomistické hnutie v r. 1918—1929*, Bratislava 1962.

církve podléhající Svaté stolici, a státu chráněného třetí říší zařadila Slovensko do sféry, v níž byla ověřována možnost „koexistence“ Vatikánu a hitlerovského Německa, ideologie nacionálního socialismu s ideologií katolického univerzalizmu, slučitelnost zákonů církevní hierarchie se zákony fašistické subordonace.

Tato dvojitá podřízenost se projevovala politicky v mocenském boji dvou skupin ve vedení HSEL (pružně kněžské a nekompromisně nacistické), v oblasti ideologie v ustavičném hledání syntézy mezi zásadami křesťanského solidarismu s nacistickými dogmaty. Věc se nakonec skončila kompromisem na celé čáře; „s nami je boh a Hitler“ vyznával Tuka — „medzi papežskými encyklikami a národným socializmom niet rozdielu“, říkal Tiso.

Tisův výrok o souladu nacismu a katolicismu byl shodou okolností vysloven v době návštěvy Fricka-Stuckarta a Globkeho na Slovensku v září 1941, tudíž v době, kdy se v legislativním sboru sněmu urychleně dokončovaly práce na tzv. židovském kodexu, jenž byl přesnou kopií norimberských zákonů. A v březnu 1942 začaly transporty do koncentračních táborů v Polsku. Vatikán protestoval. V protestní nótě státního sekretáře Maglioniho bylo vysloveno znepokojení nad chystanou deportací „židovských příslušníků z území Slovenské republiky“ a zvláště nad tím, že tato deportace má být uskutečněna „odděleně pro muže, ženy a děti“.³⁴

Odpověď slovenské vlády vypracovaná podle některých pramenů za přímé účasti Heydricha, který 10. 4. 1942 přijel na bleskovou návštěvu do Bratislavy, se snažila rozptýlit obavy Svaté stolice zejména v tom směru, aby se při deportaci (charakterizované jako zařazování do produktivního pracovního procesu) netrhaly rodiny, což by nebylo v souladu s křesťanskými zásadami.³⁵ Historikům ještě zůstává v souvislosti s rozbořem rozporných tendencí vatikánské politiky povinnost vyjasnit, do jaké míry byly zmíněné protesty výrazem skutečného odporu proti barbarským opatřením hitlerovské vlády a do jaké míry byly polovičaté a alibistické.³⁶

³⁴ Nóta z 14. 3. 1942 podle fotokopie z knihy *The Destruction of Slovak Jewry*, Tel-aviv 1961.

³⁵ Verbální nóta z 1. 5. a 23. 6. 1942 Sněm Slovenské republiky 566/942, 948/944 SSÚA. Viz: I. Daxner, *Eudáctvo pred Národným súdom*, Bratislava 1961.

V dalších transportech skutečně nebyly rodiny oddělovány. Slovenská vláda věděla, že deportovaní se nikdy nevrátí. Při slovensko-německých jednáních o financování transportů se zavázala Tisova vláda, že zaplatí za každého deportovaného žida 500 RM, jestliže bude z druhé strany záruka, že se tito občané nevrátí na Slovensko. Byla to snad jediná záruka, kterou Hitler dodržel.

³⁶ O ožehavosti problému svědčí i neobvyklý mezinárodní ohlas divadelní hry západoněmeckého autora Hochhuta „Stellvertreter“ v Theater am Kurfürstendamm, která v souvislosti s osudy evropských židů podrobuje ostré kritice politiku Vatikánu za éry Pacelliho (papeže Pia XII.). Hochhut sice uznává, že Pacelli pomáhal mnohým židům, poskytoval jim asyl, avšak zdráhal se „jemals mit eindeutigem Wort die Deportation der Juden öffentlich zu verurteilen, obwohl er oft darum gebeten worden war“. Ačkoli

Tak či onak, skutečnost zůstává, že z Hitlerem chráněného a papežem požehnaného státu bylo odtransportováno do tábora smrti na 57 000 židovských občanů. Po porážce Německa svalovali Eichmannovi lidé odpovědnost za osud slovenských židů na přílišnou horlivost slovenských činitelů a ti zase poukazovali na německý nátlak.³⁷ Toto vzájemné usvědčování mimo jiné přispělo k vystihnutí podstatného prvku kolaborace s nacisty. Na jedné straně imperativní tlak, ale na druhé devotní ba iniciativní vykonávání cizí politiky, to bylo charakteristické pro celou politiku vlády „slovenského státu“.

V soustavě německé nadvlády nad Slovenskem je třeba zvláště se zmínit o postavení a funkci *německé národnostní skupiny* a jejích organizací (Deutsche Partei, Freiwillige Schutzstaffel a Úrad štátneho sekretariátu). Němci byli za luďáckého režimu v menšině jen číselně — 5 % obyvatelstva. Ve skutečnosti tvořili vládnoucí elitu slovenského státu. Těžili ze všech výhod režimu, zvláště vydatně z arizace, ale také jako „předsunutý oddíl říše“ podléhali říšsko-německému vedení, mimo jiné s právem a povinností povolávání do zbraní SS. Vůdce národnostní skupiny inž. K a r m a s i n zasahoval do činnosti vlády a parlamentu jako státní sekretář i jako člen státní rady a poslanec slovenského sněmu. Ale to byla jen formálně právní stránka věci. Politicky byl spolu s německým vyslancem Hitlerovou a Himmlerovou prodlouženou rukou. Poslání karpatských Němců, kteří v minulosti téměř podlehlí maďarizaci vymezil takto: „... naplnit tento životní prostor německým živlem a začlenit ho do velkoněmeckého životního prostoru“.³⁸ Horlivým plněním této mise i privilegovaným postavením ve „slovenském státě“ byli karpatscí Němci najednou dávání za příklad ostatním státům jihovýchodní Evropy. Karmasínovci se netajili tím, že pokládají instituci slovenského státu za provizorium, které tolerují — jak to často zdůrazňovali — jen v zájmu říše. Korespondence mezi Karmasínem a Himmlerem a šéfem Rasového a osídlovacího úřadu SS, SS Obergruppenführerem Panckem dokazuje, že za kulisami slovenským státu byly připravovány plány germanizace tohoto území.³⁹

„Der Spiegel“ charakterizuje Hochhuta jako historika-amatéra, nám se jeví jeho postřeh pozoruhodným i vzhledem k protikladnému postoji Vatikánu i k deportaci slovenských židů. (Viz též úvahu E. Friše, V pozadí Eichmann, Kultúrny život, 1962, č. 41.)

³⁷ Viz např. vypověď německého poradce pro židovskou otázku Wislicenyho a výpověď přednosty obávaného IV. odboru ministerstva vnitra, „židovského krále“ dr. Vaška před Lidovým soudem v Bratislavě. (ŠSÚA, 3/1945.)

³⁸ Z projevu na školení vůdců FS v Kremnici, 1941.

³⁹ Pancke po návštěvě Slovenska r. 1940 uvádí ve zprávě: „Podľa môjho názoru možno túto krajinu znovu plne získať pre Nemectvo.“ Navrhuje začít přesídlením 100 000 nových německých rodin a vystěhováním až 500 000 „rasově závadných“ elementů ze Slovenska. Podle Panckeho 100 000 německých rodin stačí k tomu, aby Slováci dostali „vládnoucí třídu“, která je definitivně spojí s německým národem. (Podle knihy L. Liptáka, *Karmasín opäť na scéne*, str. 32.) Viz též L. Lipták, *Fašizácia nemeckej men-*

K nacistické metodě vlády patřilo ovládnutí pomocí dvou garnitur rivalů, vzájemně se kontrolujících a předhánějících se v devotnosti vůči Berlínu (Tisova skupina, Tuka - Mach). Třetí „nezatížená“ mladoautonomistická garnitura v čele s Ďurčanským zůstává v záloze, za Slovenského národního povstání se však aktivizuje a zřejmě jenom rychlý spád válečných událostí ji znemožnil, aby zaujala významnější místo v mašinérii slovenského státu. Pravda, zvláště po německé porážce u Stalingradu dokázalo luďácké panstvo spojovat fašistickou horlivost s alibistickými gesty, které mohly v roce 1944 dokonce vyvolat optický klam, že jde o kolísání mezi kolaborací a rezistencí. Pravdou však je, že se ve vedení HSLS nevytvořila žádná protiněmecká opoziční skupina a to co se dnes v některé literatuře (máme na mysli publikace lidí, kteří utekli z ČSR po r. 1945 a r. 1948) vydává za projev protihitlerovské orientace, je spíše orientací na separátní mír hitlerovského Německa se západními mocnostmi.⁴⁰

Vládní a výkonná mašinérie slovenského státu a jeho hospodářský aparát vykonávaly pro nacisty neobyčejně cenné služby. Vazalský stát dokázal převážně vlastními silami po celou řadu let zabezpečit na tomto exponovaném místě německého „životního prostoru“ zájmy třetí říše. Pravda, německá nadvláda byla zabezpečována i vlastními říšskoněmeckými orgány. Kromě německé Volksgruppe a německého vyslance tu působili ve všech centrálních úřadech říšskoněmečtí poradci, filiálky gestapa, SD a zvláštní expozitury SS a jiných orgánů a organizací. Touto rozsáhlou sítí nacistických tykadel kontrolovali a dirigovali z Berlína činnost všech důležitějších složek slovenského státu.

Z charakteru a režimu slovenského státu vyplývaly i přechodné těžkosti, ale i velké možnosti hnutí odporu. Zvláště existence vlastní armády se stala bumerangem.⁴¹

Na konci roku 1943 vznikla na Slovensku *Slovenská národní rada*, ústřední orgán odboje. Slovenská národní rada (a jí podléhající vojenské ústředí), opírající se o širokou síť revolučních národních výborů, partyzánských oddílů a vlasteneckých složek armády, vykonává v průběhu roku 1944 stále silnější vliv na utváření politického názoru a zasahuje — politicky i organizačně — i do různých odvětví státního aparátu. Armáda se

šiny na Slovensku, ve sbor. Německá otázka a Československo, Bratislava 1962, str. 51 a n.

⁴⁰ Např. Ďurčanského blízký spolupracovník a vyslanec slovenského státu v Madridě Josef Mikuš píše: „Jestliže Ďurčanský do poslední chvíle doufal, že západní velmoci uzavřou už jenom v zájmu Evropy separátní mír s Německem, byly to marné naděje.“ (S. M. F. Ďurčanský crut jusqu'à la dernière minute que les Occidentaux feraient, dans l'intérêt même de l'Europe, une paix séparée avec l'Allemagne, ce fut une fausse espérance.) (J. Mikuš, *La Slovaquie dans le drame de l'Europe*, Paris 1955.)

⁴¹ Již v r. 1943 dochází k hromadným přechodům slovenských vojáků na východní frontě k sovětským partyzánům nebo k jednotkám Sovětské armády. (Viz S. Falán, *Slováci na východnom fronte*, Bratislava 1957 aj.)

mění z vazalské na povstaleckou. V průběhu několika dní koncem srpna 1944 osvobozují partyzáni za součinnosti povstaleckých oddílů armády většinu slovenského území. Tisova vláda nebyla schopna ubránit vlastními silami ani jedno důležitější město nebo pozici. Její definitivní pád, svržení luďáckého režimu vlastními silami slovenského lidu mohla oddálit jen německá vojenská intervence. V panickém ovzduší „balení kufrů“ — jak zní zpráva ze švýcarského pramene z 27. srpna 1944 — se Tisova vláda odhodlala požádat Hitlera o vojenskou pomoc.

Vojenská okupace Slovenska jednotkami Wehrmachtu a SS vnáší samozřejmě nové prvky do nacistické metody ovládání Slovenska. „Státní samostatnost“ se obnažuje v pravé podobě jako nástroj nacistické nadvlády. Na scénu vystupují jako hlavní postavy vojáci okupační armády, gestapáci, esesáci — a s nimi nacistický okupační režim s bezuzdným masovým terorem. Desítky slovenských vesniček postihl osud Lidic. Spolu s jednotkami Wehrmachtu přicházejí zvláštní útvary — takzvané Einsatzkomanda Sipo a SD. V instrukcích brněnské centrály je uvedeno, že jejich úlohou je podpora bojových svazků armády v zázemí. I teď se okupanti snaží využít domácích fašistů. V uvedené instrukci se například připomíná, že výkon policejních opatření je nadále vyhrazen slovenským bezpečnostním orgánům. Jen v takovém případě, kdyby slovenské orgány zklamaly, mají přímo zakročit Einsatzkomanda.⁴²

Reorganizovaná Tisova vláda v důsledku *Slovenského národního povstání* už není schopna zkonsolidovat své pozice a zabezpečit řádné fungování státního a mocenského aparátu. Luďáci se sice snaží zabezpečovat zásobování německé okupační armády ze slovenských zdrojů, pomáhat Wehrmachtu v bojích proti partyzánům; reorganizují Domobranu a zřizují z deklasovaných elementů a notorických zločinců ozbrojenou tlupu, tzv. Pohotovostní oddíly HG; podílejí se aktivně na teroristických akcích proti obyvatelstvu. To vše však nemůže zabránit blížícímu se konci fašistického režimu.

Sněm již nezasedával pravidelně. Činnost ministerstev byla značně omezena. Působnost centrálních úřadů se přenesla téměř úplně na mimořádně delegované orgány, protože německé vojsko potřebovalo pomocníky na venku. Resorty vysílaly do jednotlivých okresů své zmocněnce, kteří vykonávali vládní pravomoc v příslušných okresech. V oblastech spojených žup zvláště jmenování vládní zmocněnci udržovali přímý a bezprostřední styk s velitelem německého vojska a vykonávali jeho rozkazy, ovšem i za pomoci podřízených okresních zmocněnců. 21. 12. 1944 oznámil Tisovi generál Höffle, že Hitler vyhlásil Bratislavu a okolí za pevnost. Za velitele pevnosti jmenoval plukovníka von Ohlena, který měl „velitelskou pravo-

⁴² Archiv ÚD KSS, 438. Blíže viz: A. Rašla, *Tiso a povstanie*, Bratislava 1947.

moc pro všechna slovenská a německá místa a úřady v pevnosti Bratislava“, tudíž včetně orgánů Tisovy kliky, pokud ovšem ještě existovaly. V lednu 1945 jmenoval Tiso zvláštního vládního zmocněnce pro evakuaci obyvatelstva nařízenou německým vyslancem; v únoru 1945 generálního sekretáře obrany státu pro evakuaci průmyslových podniků a velkoobchodů, který však neměl žádnou pravomoc, protože německý vyslanec sám asistoval při vydávání evakuačních rozkazů a slovenský orgán o těchto opatřeních ani dodatečně neuvědomil.⁴³

Tak skončily dějiny nacistické nadvlády na Slovensku. Definitivní tečkou za jejich dny bylo osvobození tohoto území Sovětskou armádou počátkem května r. 1945, kterému ze všech sil napomáhalo i hnutí odporu.

IV. Protektorát Čechy a Morava

V časové posloupnosti třetím celkem, který na území ČSR v roce 1939 vznikl, byl „Protektorát Čechy a Morava“. 15. března přijali pomnichovští vládci nacistický příkaz o jeho vytvoření a nacistické uniformy zaplavily okamžitě české země. Vojenské jednotky hitlerovského Německa přijížděly a nesetkávaly se s ozbrojeným odporem; jen několik skupin českých vojáků je přivítalo výstřely. Jako vzor pro vypracování výnosu o zřízení „protektorátu“ v českých zemích sloužila smlouva mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881.

„Se zřízením protektorátu převzala nacionálně socialistická říše v závazné formě úkol vést Evropu a udržovat v ní pořádek,“ — řekl předák henleinovců a pak jeden z nejvyšších nacistických pánů na tomto území, K. H. Frank.⁴⁴

V dosavadní mezinárodní praxi se používalo instituce protektorátu ve vztahu ke koloniím. Nacisté ji uplatnili vůči kulturně a hospodářsky vyspělému evropskému národu se starou státní tradicí po jeho dvaceti letech moderního státního života. Přitom protektorát zřízený na území Čech a Moravy měl s jeho tradičním státoprávním schématem (vzdání se části suverenity zejména v zahraniční politice) společný jen urážlivý název. Ve své podstatě byl nástrojem bezohledné germanizace a přeměny českých zemí v integrální součást říše.

Hitlerovým výnosem ze 16. 3. 1939 (č. 75/39 Sb.) stal se vykonavatelem veškeré moci na tomto území Hitlerův splnomocněnec — *říšský protektor* — (prvním byl jmenován Konstantin von Neurath), od něhož se odvozovala i pravomoc protektorátní vlády a presidenta. Příslušelo mu

⁴³ Viz M. Vietor, *Závěrečnost a zánik tzv. Slovenského státu*, Právněhistorické studie 1962, str. 97 a n.

⁴⁴ *Chťeli nás vyhubiti*, sborník dokumentů, Praha 1961, dokument 31, str. 171.

řízení všech říšských orgánů a úřadů s výjimkou branné moci. Zastupoval v protektorátě všechny říšské ministry, nebyl jim však podřízen. Byl podřízen přímo Hitlerovi.

Říšský protektor potvrzoval jmenování ministrů „protektorátní vlády“ a odvolával její členy. Vůči vládním usnesením měl právo veta a mohl vydávat i právní předpisy. Zákonodárná moc říšského protektora se ještě upevnila Hitlerovým nařízením ze 7. 4. 1939, jímž byl říšský protektor zplnomocněn vydávat, měnit a rušit právní normy. Tím se stal ve věcech zákonodárných zcela nezávislým na protektorátních orgánech.

Úvaze říšského protektora bylo vyhrazeno, o kterých otázkách je povinen kterýkoli protektorátní nebo říšský úřad podávat mu hlášení. Podle vlastního uvážení sám určoval okruh opatření, která podléhají jeho schválení. Okupanti si nechtěli vázat ruce a vyhýbali se tomu, aby vymezili kompetenci protektorátních orgánů. Stav právní nejistoty a provizorium plně vyhovovaly režimu neomezené a nekontrolovatelné moci.

Úřad říšského protektora byl postupně vybudován na složitý vládní organismus, v jakési obludné ministerstvo se všemi resorty odpovídajícími jednotlivým ministerstvům protektorátní vlády. Zvláštností byla instituce *státního tajemníka* (K. H. Frank) jako zástupce říšského protektora, která zabezpečovala i vzájemnou kontrolu dvou rivalů — představitelů říše. Ve skutečnosti, zejména v době, kdy úřad protektora vykonával Neurath, znamenala tato instituce mimo jiné, že říšský protektor je postaven pod dozor SD. Za Heydricha, šéfa říšského bezpečnostního úřadu, který Neuratha vystřídal v září 1941, význam státního tajemníka pochopitelně klesl. Za „protektorství“ Daluegeho, nástupce Heydrichova, byl výnosem z 20. srpna 1943 povýšen státní tajemník K. H. Frank na *státního ministra*, na něhož přešla podstatná část dosavadní pravomoci protektora.⁴⁵ Úřad protektora dostával postupně převážně reprezentativní charakter. Šéf říšské kanceláře a říšský ministr dr. Lammers motivoval tuto reformu potřebou „těsnějšího spojení mezi německým vedením a autonomní správou v protektorátě“.⁴⁶ I tato i Heydrichova administrativní reforma z roku 1942 (tzv. zjednodušení správy) směřovala k upevnění říšského vedení v protektorátě.

Okupanti si vybudovali zvláštní instituci — úřady *Oberlandratů*, — které jednak spravovaly záležitosti Němců a jednak vykonávaly dozor nad českými úřady nižších instancí.⁴⁷ Byla to všestranně vybudovaná ohniska

⁴⁵ Po Daluegoví byl „protektorem“ jmenován Frick, který Himmlerovi uvolnil místo říšského ministra vnitra.

⁴⁶ Prager Archiv für Recht, Verwaltung und Wirtschaft, Prag č. 3, r. III.

⁴⁷ V letech 1939—1942 bylo v protektorátě průměrně 15 OLR, při Heydrichově reformě r. 1942 byl zredukován jejich počet na 7. Pro složení úřednického aparátu byly charakteristické vysoké stavy gestapa, policie a SD při nízkém počtu německých správních úředníků.

okupační moci. Ke každému OLR přidělena posádka německé pořádkové policie, úřadovny gestapa, SD, kriminální policie, úřadovna abwehru, německý soud, posádka Wehrmachtu a pracovní úřad, který organizoval odvlékání českých lidí na nucené práce do říše. Personál pro tyto úřady byl vybírán převážně z řad sudetoněmeckých nacistů, kteří znali český jazyk a místní poměry. Podíl sudetoněmeckého živlu v okupačním aparátě a ve službách gestapa mohl jenom prohloubit propast mezi Čechy a sudetskými Němci.

Protektorát byl považován za provizorium, za režim přechodného období. „Zřízením protektorátu nenašel ještě státoprávní stav říšských zemí Čech a Moravy svoji konečnou formu, nelze tím ještě považovat český problém za vyřešený. Naopak, byl zahájen teprve počátek procesu“ — uvádí se v memorandu K. H. Franka a Neuratha ze srpna 1940⁴⁸ a tato myšlenka se opakuje v různých obměnách ve všech státoprávních úvahách až do chvíle, kdy se naplnila představa provizoria, jenže ne ve smyslu nacistických plánů, ale v duchu českého lidového humoru, že jde o „protentokrát“. Charakteristickou črtou přechodného protektorátního období bylo zachování zvláštního, z jednoho centra řízeného územního a administrativního celku, i když o zásadách centralisticky řízené správy českých zemí panovaly v nacistických kruzích různé názory a plány. Provizorium mělo být úpravou k zavedení jednotné říšské správy, a to buď rozdělením Čech a Moravy mezi administrativní celky říše nebo vytvářením nových žup (GAU). Likvidování přechodného statutu záviselo na tempu germanizace „prostoru a lidí“ v protektorátě.

Frankovo memorandum z 31. 8. 1940 vytyčilo tři hlavní proudy germanizace:

- „1. změnu národnosti rasově nevhodných Čechů;
2. vysídlení rasově neodpovídajících Čechů a vrstvy inteligence nepřátelské říši, popřípadě *zvláštní zacházení* s ní a se všemi destrukčními živly;

3. nové osídlení takto uvolněného prostoru čerstvou německou krví.“⁴⁹

Tyto zásady schválené Himmlerem a Heydrichem se staly oficiálním programem německé politiky českých zemí.

Realizace těchto plánů závisela ovšem na řadě okolností, především na vývoji války. Nacisté si byli vědomi jak ekonomického významu českých zemí, tak nutnosti „taktického postupu“ v takové otázce, jakou je likvidace národa. Frank doplňuje své germanizační plány ještě úvahou — „nutnost, aby se podílel na válečně důležitých výkonech (bitva o výrobu, výroba zbraní a střeliva, správný chod obchodu a dopravy) zakazuje po

⁴⁸ *Chtěli nás vyhubit*, dokument 6, str. 69.

⁴⁹ Tamtéž, str. 71.

dobu války útok na češství ...⁵⁰ I R. Heydrich, který přichází do protektorátu, aby tvrdě potlačil vzrůstající se hnutí odporu a jedná neobyčejně krutě, upozorňuje na nutnost taktického „maskovaného“ postupu v otázkách vysídlování a osídlování, „jinak by“ — jak říká — „mohla přijít revoluce v krátké době a ta by nám způsobila obtíže“.⁵¹

V úvahách o taktice nešlo ovšem o opuštění základního záměru germanizace, ale o jeho realizaci v delším časovém úseku. Řada germanizačních opatření se prováděla — a jen vítězství spojenců nad hitlerovským Německem zachránilo národní existenci Čechů. Různé akce náboru mezi „Volksdeutsche“, které skončily vcelku fiaskem,⁵² konfiskace české půdy pro kolonizační cíle,⁵³ nepřetržitý příliv německého živlu — úředníků i novousedlíků, odvlékání pracovních sil do říše, zejména mládeže („pracovně nasazeno“ bylo na 600 000 mladých mužů a žen; ještě roku 1944 bylo nařízeno nasazení do říše celého ročníku 1924 a 1925) — tím vším směřovali nacističtí okupanti k uskutečnění svých plánů. Připravovali se i jinak — roku 1943 začaly přípravy okupantů k asimilaci na základě „rasového výzkumu“. Byly zavedeny „Kennkarty“, na základě kterých mělo být obyvatelstvo klasifikováno podle rasových znaků, jež měly rozhodnout o asimilaci nebo deportaci. Metodou germanizace byl i masový teror, který svým charakterem přesahoval akce na fyzické likvidování účastníků odboje.

V protektorátě platila dvojí státní příslušnost — říšskoněmecká a protektorátní. Německými státními občany byli mimo přistěhovalce a úředníky z říše i všichni bývalí českoslovenští státní občané německé národnosti, jak to bylo vysloveno již v čl. 2. výnosu o zřízení protektorátu. Tak byli sudetští Němci i právně povýšeni do postavení vládnoucích, panské kasty. O udělování říšskoněmeckého státního občanství rozhodovaly výlučně říšské orgány. Němečtí státní příslušníci podléhali jen německému soudnictví. Měli různé výhody hospodářského a sociálního rázu a v protektorátních službách byli zvýhodňováni i platově. Pro české obyvatelstvo byla utvořena instituce „protektorátní příslušnosti“, upravená vládním nařízením 19/40. „Protektorátní příslušníci“ podléhali mimo orgány autonomní správy a soudnictví i nařizovací pravomoci německých orgánů, jejichž rozsah se zvláště po Heydrichově reformě stále zvětšoval. Na trestné

⁵⁰ Tamtéž, str. 69.

⁵¹ Tamtéž, str. 151. Z Heydrichova důvěrného projevu 4. 2. 1942.

⁵² I okupační úřady musely doznat, že mezi novými „Volksdeutsche“ je vysoké procento kriminálních živlů a jen malá část ovládá němčinu. Šlo o živly kariéristické a úzkou vrstvu českých fašistů.

⁵³ Výměra zkonfiskované české půdy dosáhla do konce okupace více než 500 000 ha. Himmler tuto půdu prohlásil v březnu 1944 zvláštním výnosem za půdu kolonizační. (V. Král, *Pravda o okupaci*, Praha 1962, str. 153 a 168.)

činy spáchané „protektorátními příslušníky“ se aplikovalo německé trestní právo v případech, kdy šlo o činy kvalifikované jako delikty proti říši, proti nařízením okupačních vojenských orgánů apod. Ve všech politicky důležitých trestních činech byli postupem času „protektorátní příslušníci“ vyňati z pravomoci autonomních soudů.⁵⁴ Antifašisté a nepřátelé říše — pro zařazení do této kategorie stačilo nejmenší podezření nebo anonymní udání — podléhali tzv. Sonderbehandlung, kde se i formálně opusťovala zásada „nullum crimen sine lege“ a tresty byly ukládány podle „zdravého národního cítění“. K. H. Frank charakterizoval před československým soudem Sonderbehandlung jako „popravu bez soudu“. Mimosoudní stíhání a hromadné vyvlékání do koncentračních táborů zatlačilo postupně jakékoli soudní procedury. Instituce dvojí státní příslušnosti legalizovala privilegované postavení Němců a diskriminaci Čechů ve vlastní domovině a jejich degradaci na úroveň bezprávných cizinců v říši a byla jednou z důležitých metod ovládnutí tohoto území.

Po celou dobu nacistické okupace českých zemí hrála prvořadou úlohu — pokud jde o metody a formy nacistické nadvlády — *spolupráce s českými kolaborantskými silami*. Nacisté měli eminentní zájem na jejich plném využití v ekonomické, ideové i správní sféře. V počátečním období měla fikce protektorátní samosprávy zastřít režim německé okupace a to i ze zahraničně politických ohledů. Později tento zřetel ustoupil do pozadí. Využít české kolaborace v zahraniční politice se pokusili okupanti pak až na konci války, kdy se s její pomocí snažili „předat“ protektorátní území americké armádě. Funkci protektorátní vlády charakterizuje jeden z nacistických programových dokumentů zpočátku okupace takto: „Potřebujeme slabou českou vládu, která bude s to nově organizovat český národ, nebude se moci nikdy postavit proti Německu a která zároveň bude dosti silná, aby nepřipustila k moci opozici.“⁵⁵

Vedoucími představiteli české kolaborace s nacisty byli protektorátní prezident dr. E. H á c h a a protektorátní vláda. Její členové se rekrutovali především z předáků dřívějších pravicových stran a vysokých funkcionářů státního aparátu. V prvním období okupace — do roku 1941 — někteří z nich mohli zdůvodňovat svou činnost různými iluzemi o „záchranu národa“; někteří (včetně Háchy) udržovali tajný styk s londýnskou buržoazní emigrací, vedenou dr. E. Benešem. Po Heydrichově pří-

⁵⁴ Byl zřízen německý vrchní zemský soud v Praze, dva zemské soudy a 12 mimořádných soudů a na území protektorátu byla rozšířena působnost jejich vyšších instancí, Říšského soudu v Berlíně a Lidového soudního dvora v Lipsku. Obzvláštní krutostí vynikal tzv. Sondergericht v Praze zřízený r. 1940. Jeho kompetence se stále rozšiřovala, takže v roce 1943 již byl příslušný pro všechny trestné činy mimo špionáž a velezradu, které podléhaly Lidovému soudu v Lipsku. Sondergericht vynesl rozsudky asi v 7000 případech, z toho na 5000 rozsudků smrti.

⁵⁵ V. K r á l, *Pravda o okupaci*, str. 179.

chodu bylo už naprosto jasné, že tato skupina přísluhovačů slouží nacistům nejen pasívně, ale v mnoha případech velmi aktivně.

O využívání kolaborantských kruhů nacisty by bylo možno uvést řadu zajímavých skutečností — tento zjev se však pravděpodobně mnoho nelišil od jiných okupovaných zemí. Mezi vedoucími kolaboranty a nacisty docházelo v prvním období i ke sporům, ze kterých však vždy vycházel stejný vítěz. Tyto „spory“ spadají do období protektorátní vlády, vedené generálem Eliášem (vláda „druhé republiky“, vedená Beranem, předsedou nejsilnější buržoazní strany tzv. agrární, podala těsně před 15. 3. demisi; zůstala v úřadě do 7. 4., kdy byla vytvořena vláda Eliášova). Eliáš, odsouzený a popravený nacisty za spojení s Londýnem, v obhajovací řeči před německým Lidovým soudem prvního října 1941 podal zajímavé svědectví tohoto druhu lidí ke spolupráci s nacisty i o postoji českého obyvatelstva. Uvedl, že jako předseda protektorátní vlády marně hledal východisko, „které mělo vésti k opravdové, čestné a trvalé spolupráci s národem německým. Bohužel jsem se při tom nesetkal s pochopením vlastního národa ...“ Češi — řekl Eliáš před německým soudem — mu stále připomínají Hitlerův slib autonomie, ale zapomínají, že „předpokladem pro tuto autonomii je loajální postoj a chování celého našeho národa“.⁵⁰

Snaha o demoralizaci národa patřila k důležitým úkolům, které nacisté od kolaborace žádali. V českém prostředí tato snaha navazovala na dřívější „filosofii malého českého člověka“, zdůrazňovala nemožnost malého národa vzpírat se „velkým“, volala po nutnosti „přizpůsobit se“ atd. Je nutno po pravdě říci, že tato „filosofie“ dosáhla u řady lidí zvláště na počátku okupace určitých úspěchů — rodící se hnutí odporu muselo svést i s „háčovštinou“, ideologií i praxí národního defetismu a poraženectví, ideovou i „praktickou“ bitvu.

Nacistická politika v protektorátě měla nejen „národní“, ale i sociální obsah. Okupační systém byl negací základních zásad demokracie a humanismu, které lidstvo vytvořilo během staletého vývoje. V protektorátě nacisté nemohli potřebovat ani parlament, ani volby. Neexistovaly zde politické strany, zakázána byla činnost desítek organizací, které pracovaly v předmnichovské republice. Buržoazní politikové se sice pokusili vytvořit „jednotnou celostátní organizaci“ (ne nepatrnou úlohu přitom hrála snaha „zaměstnat“ politický aparát koaličních stran) — tzv. *Národní souručenství* a nacisté jejich úsilí řadu měsíců i tolerovali, ale jen do té doby, než poznali, že protifašističtí bojovníci využívají i této „legální platformy“ k činnosti proti okupantům.

A tak z větších organizací zůstaly po celou dobu okupace jen zglajchšaltované odbory, tzv. *Národní odborová ústředna zaměstnanecká*. Okupanti ji využívali pro svou politiku sociální demagogie, se kterou však

v protektorátě nikdy nepochodili tak, jak se jim to podařilo v samém Německu. Základem jejich politiky vůči pracujícím zůstal krutý teror.

Bude snad užitečné zmínit se i o některých rysech „kulturní politiky“ nacistických okupantů v protektorátě. Její obsah byl podřízen základnímu úkolu nacistické nadvlády, germanizaci. Už 17. 11. 1939 zrušili okupanti české vysoké školy, nejprve zakázali výuku na 3 roky a pak na neurčito. Posluchačům university bylo zakázáno pokračování ve studiích na kterékoliv německé škole v protektorátě. Na 1200 českých vysokoškoláků bylo po demonstracích 28. října a 15. listopadu 1939 odvečeno do koncentračních táborů. Drastické zákroky proti vysokému školství byly součástí politiky postupného zničení českého školství vůbec.

V letech 1939—1945 byly zavřeny 1102 obecné a 147 měšťanských škol, zatím co ve stejné době vyrostl počet německých obecných škol ze 130 na 335 a z 36 měšťanských na 78. Z 29 českých učitelských ústavů zůstalo jen 13. Násilnými opatřeními okupantů se snížil počet žáků středních škol z 95 164 v roce 1938—39 na 42 838 ve školním roce 1944—44. V posledním roce války byla většina středních škol uzavřena. Měnila se náplň vyučování. Byly revidovány učebnice a učební osnovy. Roku 1941 byl vydán zákaz vyučování českých dějin, což bylo nahrazeno výkladem německých dějin přednášených německy. Od r. 1939 byla němčina povinným předmětem na měšťanských školách, od r. 1940 i na školách obecných. Němčina se vyučovala na českých školách 7—8 hodin týdně, vyučování češtiny bylo omezeno na 4 hodiny. V důsledku zmíněného totálního nasazení ročníků 1924 a 1925 byly v roce 1944 zavřeny vyšší třídy středních škol. Učitelé, kteří se okupačním orgánům a jejich informátorům nezdáli dostatečně spolehliví, byli propouštěni a někteří z nich posíláni do koncentračních táborů. Nad mnohými českými školami vykonávali „pedagogický“ dozor němečtí inspektoři.

Jak okupanti smýšleli o českém školství a jeho vývoji, je patrné i z úryvků „programového projevu“ R. Heydricha v únoru 1942: „Dále je tu problém škol. Zde je důležité uhodit především na české učitelstvo, které je sborem vychovatelů opozice pro českou vládu. Tady do toho musíme zcela jasně říznout a ostatně v souvislosti s tím odbourat české vyšší školy. Pak bude bezpochyby nutné shromáždit někde českou mládež v takové formě, jež by umožnila výchovu mimo školu — která by pomohla zejména proto, že není možné dát zavřít všechny české učitele — a vytrhnout ji z tohoto ovzduší.“⁵⁶

⁵⁶ „Pokládám,“ — řekl též gen. Eliáš — „z geopolitických, hospodářských a sociálních důvodů za nemožné, aby náš 7½milionový národ mohl někdy existovat jako nezávislý stát uprostřed německého životního prostoru.“ (Státní ústřed. archiv, K 45 — 43/2.)

⁵⁷ *Chtěli nás vyhubit*, str. 153.

Česká kultura byla okupanty těžce postižena ve všech tvůrčích oblastech, zvláště její avantgarda. Mnoho vynikajících tvůrčích pracovníků bylo popraveno, zemřelo v koncentračních táborech nebo prožilo ve vězení dlouhé roky.

Nacistický útlak ve formě „Protektorátu Čechy a Morava“ byl tak strašným historickým anachronismem v dějinách 20. století, že musel být odstraněn. Na konci války, kdy se i okupační režim v českých zemích rozkládal ve všech svých částech, se okupanti pokoušeli tento útvar zachránit — K. H. Frank chtěl na jeho místě ve spolupráci s českou reakcí vytvořit tzv. Česko-moravskou republiku. Byl to poslední absurdní akt absurdního režimu.

9. května 1945 osvobodila Sovětská armáda Prahu, v jejíž ulicích zuřil již několik dní boj českých vlastenců s okupanty. „Protektorát“ a jeho režim byl zničen.

Nacisté již před Mnichovem dlouhodobě a programově sledovali cíl uchvácení Československa. Na více než 6 let se jim to podařilo.

K specifickým podmínkám podmanění Československa přitom patřilo, že představovalo první větší oběť nacistické rozpínavosti a že nebylo dobyté válečným přepadem, jako většina dalších evropských obětí nacismu, ale politickou cestou. K zvláštnostem podmanění patří i to, že Československo nebylo uchvácené naráz, nýbrž po částech, postupně. Již v důsledku tohoto postupu uplatnilo hitlerovské Německo na území ČSR trojí formu státoprávního a politického ovládnutí jeho prostoru. Chtělo tak zabezpečit své panství i germanizační plány.

Československo jako po Rakousku první okupovaná země bylo současně „zkušebním kamenem“ různých metod a forem ovládnutí cizích národů nacisty; tyto metody mohly být a byly v té či oné podobě aplikovány i v jiných hitlerovci dobytých a uchvácených zemích. Politika nacistů na území rozbitého Československa měla i z tohoto hlediska širší význam.

Die Formen und Methoden der nazistischen Okkupation in der Tschechoslowakei

(Zusammenfassung)

Die Vernichtung der Tschechoslowakei wurde zum Ausgangspunkt für die Verwirklichung der weitgesteckten strategischen, militärischen, politischen und wirtschaftlichen Ziele der nazistischen Expansion. Sie schuf die Basis zum Angriff auf Polen, zur Durchführung der Ostpolitik des dritten Reiches, aber auch zur Entfaltung

des nazistischen Angriffs gegen den Westen. Die Existenz einer selbständigen Tschechoslowakei und die nationale Existenz der Tschechen und Slowaken widersprach der gesamten Politik und Ideologie des Nazismus, welcher sich auf das Projekt des Grossdeutschen Reiches konzentrierte, in das auch die Tschechoslowakei eingegliedert werden sollte. Den Zielen der nazistischen Okkupation entsprach daher nur die vollständige Zertrümmerung der Tschechoslowakischen Republik, die gänzliche Liquidierung der nationalen Existenz ihrer Völker. Diese Ziele bestimmten im voraus und beeinflussten die Formen und Methoden der nazistischen Herrschaft in der Tschechoslowakei.

Die Politik und Diplomatie Hitler-Deutschlands war auf die Erreichung der völligen Trennung der tschechischen Länder und der Slowakei gerichtet. Die Annexion der Tschechoslowakei sollte nach aussen so erscheinen, als hätte sich die nachmünchner Tschechoslowakei eigentlich ihm zu Füssen gelegt. Aber trotz der Labilität des politischen Regimes der nachmünchner Tschechoslowakei kommt es zur Verkündung des selbständigen Slowakischen Staates am 14. März 1939 und zur Errichtung des Protektorates Böhmen und Mähren am 15. März 1939 nur unter unerhörtem psychologischen und militärischen Druck seitens Hitler-Deutschlands. Im tschechoslowakischen Gebiet bestanden drei Formen nazistischer Oberherrschaft: in den annektierten Grenzgebieten der sog. Sudetengau als organischer politisch-administrativer Bestandteil des Reiches, in dem Gebiet des nachmünchner Böhmens und Mährens das sog. Protektorat und in der verstümmelten Slowakei der „selbständige Slowakische Staat“. In dem nazistischen rechts- und geschichtswissenschaftlichen Schrifttum werden dabei das Statut des Protektorats (Böhmen und Mähren) und jenes des Schutzgebietes (Slowakei), sowie des Generalgouvernements (Polen) als differenzierte, aber dem Wesen nach gleiche staatsrechtliche Varianten der deutschen Oberherrschaft über den slawischen Völkern in Mitteleuropa aufgefasst.

Der Slowakische Staat als Model im System der Beziehungen des Reiches zu seinen Vasallen und Verbündeten tritt besonders seit dem Sommer 1940, nach der Niederlage Frankreichs vor dem unmittelbar vorbereiteten Angriff auf England und dem perspektiv geplanten Aggressionskrieg gegen die Sowjetunion in den Vordergrund. Der Umstand, dass sich das Regime auf eine klerikale Partei stützte und dass Führer der Partei und Staatschef ein katholischer Priester war welcher sein Amt mit Zustimmung des Vatikans und päpstlichem Segen versah, verlieh dem Regime in der Slowakei eine besondere Bedeutung. Im System der Vorherrschaft in der Slowakei hatte die deutsche Volksgruppe und ihre Organisation eine besondere Stellung und Bedeutung. Die Deutschen waren während des Regimes der Slowakischen Volkspartei nur zahlenmässig eine Minderheit (5%). In Wirklichkeit stellten sie die herrschende Elite des Slowakischen Staates. Zur nazistischen Regierungsmethode gehörte das gegenseitige Auspielen zweier Garnituren von Rivalen, welche sich gegenseitig kontrollierten und in devoter Ergebenheit überboten (die Gruppe Tiso gegenüber Tuka und Mach). Die Regierungs- und Exekutivmaschinerie des Slowakischen Staates und sein Wirtschaftsapparat leisteten den Nazisten ungemein wertvolle Dienste. Der Vasallenstaat brachte es zustande durch eigene Kräfte die Belange des dritten Reiches zu wahren. Die deutsche Oberherrschaft wurde freilich auch durch eigene reichsdeutsche Organe sichergestellt. Ausser der deutschen Volksgruppe und dem deutschen Gesandten waren hier reichsdeutsche Berater in allen zentralen Ämtern, sowie Filialen der Gestapo, SD und besondere Exposituren der SS und anderer Organe und Organisationen tätig.

Ende 1943 entstand in der Slowakei der Slowakische Nationalrat als Zentralorgan des Widerstandes. Die Armee änderte sich von einer vasallen- in eine aufständische Armee. Im Laufe einiger Tage Ende August 1944 befreiten die Partisanen in Zusammenarbeit mit aufständischen Einheiten der Armee den grössten Teil des slowakischen Gebietes. Die Regierung Tiso bat Hitler um militärische Hilfe. Die militärische Okkupation der Slowakei enthüllte die „staatliche Selbständigkeit“ als das Werkzeug nazistischer Oberherrschaft. Die Sowjetarmee räumte mit ihr durch die Befreiung des

slowakischen Gebietes auf, auch die Widerstandsbewegung half aus allen Kräften.

Im Jahre 1939 entstand das „Protektorat Böhmen und Mähren“. Am 15. März nahmen die nachmünchner Herrscher den nazistischen Befehl zu seiner Errichtung an und die nazistische Armee überflutete augenblicklich die tschechischen Länder. Bis dahin wurde in der internationalen Praxis die Institution des Protektorates nur im Verhältnis zu Kolonien angewendet. Die Nazisten griffen sie auf im Verhältnis zu einem kulturell und wirtschaftlich hochstehenden europäischen Volke mit alter staatlicher Tradition nach einem 20 Jahre währenden eigenstaatlichen Leben. Dabei hatte das nazistische Protektorat mit seinem traditionellen staatsrechtlichen Inhalt (teilweiser Verzicht auf Souveränität) nur die beleidigende Benennung gemeinsam, denn im wesentlichen war es das Werkzeug rücksichtsloser Germanisation und Umwandlung der tschechischen Länder in einen integrierenden Bestandteil des Reiches. Durch Hitler-Erlass wurde zur Ausübung aller Gewalt in diesem Gebiet ein bevollmächtigter Reichsprotektor bestellt, von dessen Gewalt auch die Protektoratsregierung und der Protektoratspräsident ihre Befugnisse ableiteten. Dem Reichsprotektor stand die Leitung aller Reichsorgane und Ämter mit Ausnahme der Armee zu. Er vertrat im Protektorat alle Reichsminister, war aber persönlich nur und unmittelbar Hitler unterstellt. Das Amt des Reichsprotektors wurde einige male reorganisiert. Das Protektorat wurde als Provisorium betrachtet, das zur Einführung einer einheitlichen Reichsverwaltung notwendig sei, und zwar entweder durch Aufteilung von Böhmen und Mähren unter die Verwaltungseinheiten des Reiches oder durch Errichtung von selbständigen Gauen. Die Liquidierung des Übergangstatuts hing vom Tempo der Germanisation „des Raumes und der Menschen“ im Protektorat ab. Während der ganzen Dauer der nazistischen Okkupation der tschechischen Länder spielte in bezug auf die Formen und Methoden nazistischer Vorherrschaft die Zusammenarbeit mit den tschechischen Kollaborateuren eine erstrangige Rolle. Die Nazisten hatten ein eminentes Interesse an ihrer vollen Ausnützung in der ökonomischen, ideellen und administrativen Sphäre. Die Bestrebung, die Nation zu demoralisieren, gehörte zu den wichtigen Aufgaben, welche die Nazisten von den Kollaborateuren erforderten. Die nazistische Politik hatte auch sozialen Inhalt. Das Okkupationssystem war die Negation der Grundprinzipien der Demokratie und des Humanismus, welche die Menschheit in jahrhundertelanger Entwicklung geschaffen hatte. Die „Kulturpolitik“ der Okkupanten war auf die Erfüllung der Hauptaufgabe der nazistischen Oberherrschaft, die Germanisation, gerichtet. Die tschechische Kultur wurde von den Okkupanten in allen Schaffungsgebieten schwer betroffen, besonders ihre Avantgarde. Die nazistische Unterjochung in der Form des Protektorats war ein so furchtbarer Anachronismus in der Geschichte des 20. Jahrhunderts dass er beseitigt werden musste. Am 9. Mai 1945 befreite die Sowjetarmee Prag, wo schon einige Tage der Kampf der tschechischen Patrioten mit den Okkupanten tobte, und damit wurde auch das Protektoratsregime vernichtet.

Zu den besonderen Bedingungen der Unterjochung der Tschechoslowakei gehörte es, dass die Tschechoslowakei das erste grössere Opfer nazistischer Expansion war und dass sie nicht durch militärischen Überfall, sondern auf politischem Wege, schrittweise, in Stücken erobert wurde. Infolge dieses Vorgehens wurden dreierlei Formen der staatsrechtlichen und politischen Beherrschung des Gebietes benutzt, wobei eine jede von diesen berufen war, die nazistische Vorherrschaft und die Erfüllung der Germanisationspläne zu verwirklichen. Die Tschechoslowakei war der Prüfstein verschiedener Methoden und Formen der Beherrschung fremder Völker durch die Nazisten. Diese Methoden wurden auch in den anderen, von den Nazisten eroberten Ländern angewandt. Die Politik der Nazisten im Gebiet der zertrümmerten Tschechoslowakei hatte von diesem Blickpunkt aus gesehen eine weitreichende Bedeutung.